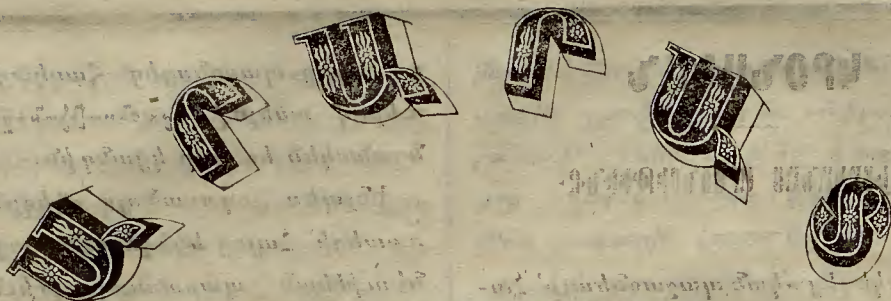

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՊԵՏԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.

ԹԻԼ ԺԱ. — ՇՐՋԱՆ Թ.

1876

ՏԱՐԻ Թ. — ԿՈՑԵՄԲԵՐ 50

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԽՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՐԱՐԱՏ ԱՄԱԳՐՈՅ

Արարատ ամսագրոյս ժ-րդ շրջանը Աստուծով պիտի շարայարուի յառաջակայ 1877 թուականի Յունվար ամիսէն սկսեալ:

Ամսագրոյս պարունակութեանց ծրագիր, թերթից քանակութիւնք և բաժանորդագիւնը միւսնոյն պիտի մնան:

Ոյք որ կցանկան Արարատայ ժ-րդ շրջանին բաժանորդագրուիլ՝ պարտին սորա գործակալաց միոյն միջոցաւ կամ ուղղակի յանուն խմբագրութեան ամսագրոյս՝ անշուշտ մինչ ց15 Փետրվարի յառաջիկայ տարւոյ՝ հասուցանել իւրեանց ճիշտ և կանոնաւոր Հասցէք:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆԱՅ ԱՐՏՕՆՈՒԹԻՒՆՔ՝

Հայոց եկեղեցական պաշտօնեայք՝ Հայոց Աղգի համարիւն՝ համասեռ եւ հարազատ անդամներէն կը աղկանան, հոգւով՝ սրտիւ եւ զգացմամբ Հայ են, Հայոց մէջ եւ Հայոց մէջ սնած են, Հայոց զպրօքաց մէջ գտնուած եւ կարելի եղած ուսմունքը առած եւ հայկական դաստիարակութեամբ կրթուած եւ զորգացած են, պաշտօն եւ պարտք ունին Հայաստանեայց առաքելական Եկեղեցւոյ եւ Կրօնիս սպասահարկել, նահանձախնդիր պաշտպան եւ պահպան լինել, միանգամայն Հայ ազգութեան գոյութեան յարատեւ պահպանութեան համար անձնանուէր եւ գլխաւոր պաշտօնէութիւնը ունին:

Ձոնին սոքա այն դիրքը՝ ինչ որ պապադաւան եկեղեցական պաշտօնեայք Գերմանացւոց՝ կամ Գաղղիացւոց՝ կամ Անգղիացւոց եւն աղգաց մէջ ունին՝ ինչպէս որ կանխաւ քանիցս բարեպառեհ առիթ ունեցայ զայս առարկելոյ եւ բացառորէլոյ, մանաւանդ զի վերջինքն (պապադաւան եկեղեց. պաշտօնեայք) միայն եւ միմիայն պապական եկեղեցւոյ եւ կրօնի վերաբերեալ պարտաւորութիւնք ունին այլ եւ այլ ազգաց մէջ, որոց մէջ շատ անգամ անխտիր այլազգի եկեղեցական պաշտօնեայներ եւս կրնան գտնուիլ:

Ուրեմն Հայոց եկեղեցականայ երաստանիւն՝ կամ թէ գլխակաւոր մի քանի

դասալիք պարոնայից հասկացած բառերով ասելով՝ արքեպիսկոպոս ինչ կը նշանակեն եւ սէր կյանդին:

Ինչպէս յօդուածոյս սկիզբն համառօտեցի՝ Հայոց եկեղեցականաց պաշտօնէութեան պարտաւորութիւնք շատ պարզ եւ հանրածանօթ են. եթէ անձնական շահ եւ փառքն եւս վնասուիլիւրաքանչիւրն իւր կոչման եւ պարտուց անձնանուէր եւ հաւատարիմ լինելով կարող է աւելի լաւ եւ մեծ արգիւնքով շահուիլ եւ կրկնակի փառաւորուիլ՝ քան թէ անտարբեր կենալով կամ հակառակին մոլորուելով. ուստի սոցա ունեցած իրաւասութիւնքն կամ արտօնութիւնքն եւս իւրեանց գլխաւոր եւ սրբազան նպատակին միայն կվերաբերին և ոչ անյնական:

Երբ Հայոց եկեղեցական պաշտօնէից ունեցած իրաւասութիւնք եւ պարտաւորութիւնք ոչ իւրեանց անյնական և եկեղեցեցի՝ — մանաւանդ եթէ վերաբերի եւս՝ անդ իսկական անձնական շահու պատուոյ՝ վնասաց եւ սրտակաց մեծ բաժին չկայ, — հապա ում կվերաբերին:

Անշուշտ Հայաստանեայց եկեղեցւոյն եւ ազգին:

Ձեռք առէք գտնուած կանոնադրութիւնքը եւ արտօնագրերը՝ կարգացէք ուշի ուշով եւ առանց կրից՝ տարբերօտար եւ անհարազատ բան՝ նպատակ եւ ուղղութիւն կգտնէք:

Ո՛չ ապաքէն Հայաստանեայց եկեղեցւոյ եւ Աղգի գոյութեան լծորդ է սոցա գոյութիւնը. անտի կճնանի եւ ինմին կյանգի. նովաւ կեայ եւ նովաւ կյարա-

տեւէ. եւ կարող է առանց նորա ապ-
րիլ կամ գոյութիւն ունենալ. ջնջէ
Հայոց եկեղեցական պաշտօնէից իրա-
ւասութիւնքը. կամ արտօնութիւնքը,
ջնջէ Հայոց եկեղեցական պաշտօնէու-
թիւնը, ո՞չ ապաքէն ի միասին Հա-
յոց եկեղեցւոյ եւ Ազգի գոյութիւնը
եւս կլտանգուի եւ կըջնջուի: Վերջինը
ուսկի՞ քաղաքական դրութիւն եւ գոյու-
թիւն, չէ՞ որ տարածուած եւ հպատակ
է ի Ռուսաստան, ի Թիւրքիա, ի Պարս-
կաստան, ի Հնդկաստան եւ այլ տեղե-
րում: ո՞վ պիտի կառավարէ եւ պաշտ-
պանէ՞ երբ Հայոց եկեղեցական պաշտօ-
նէութիւնն իրաւասութիւններ եւ ար-
տօնութիւններ չունենայ եւ անգոյ լինի,
չէ՞ որ տեղական փշիռը կառավարու-
թեանց մէջ ի մի ձուլուելով կանհետա-
նայ, եւ զայն կըղծան դասալիք գիմակա-
ւորներն՝ որք թէ եւ չնչին կուտակցու-
թիւն կկազմեն՝ բայց գորտուոր պաշտ-
պանք ունենալոյ կասկած կտան եւ այն-
պէս չարաչար զինուած են եւ կջանան
Հայոց եկեղեցական պաշտօնէից եւ սոցա
արտօնութեանց եւ իրաւասութեանց
դէմ, եւ չեն թողուր չարիք՝ զըսար-
տութիւնք եւ վայրապար անիրաւ թըշ-
նամանք՝ որ Հայոց եկեղեցականաց դէմ
հնարել մոռանան մեր Ազգը եւ եղբայր-
ները խրտնեցնել սառեցնելոյ համար,
եւ այսպիսի պաշտօն եւ ջանքեր արդա-
րեւ միայն եւ մի միայն դասալիք գիմա-
կաւորներու յատուկ են եւ կվայելեն:

Ասացէք այն կարեկցութեան արժա-
նի ողորմելի անձանց, ասացէք պարզա-
պէս, որ եթէ դասալիք չեն եւ ոչ գիտ-
մամբ կանեն թէ եւ իսպառ վայրապար՝

ինչ որ կհնարեն եւ կհաջակեն, թող դա-
դարին զրաւաստակ եւ անիրաւ վայրա-
բանութիւններէն, թող դադարին Հա-
յոց եկեղեցականաց դէմ զինուելէն,
թող դադարին Հայոց Ազգի եւ եկեղեց-
ւոյ դէմ դաւաճանելէն, թող դադարին
եւ զգուշանան Ս. Եջմիածնի դէմ յար-
ձակուելէն, թող դադարին Ս. Եջմիած-
նում ձեռնարկուած ամենայն բարենը-
պատակ հաստատութեանց՝ ինչպէս նա-
եւ ձեմարանի դէմ դաւաճանելէն, եւ ին
եւ ին, եւ թող քաջ գիտնան՝ որ ա-
ռանց միմեանց գոյութիւն եւ յարատեւ
ապահովութիւն չունին եւ ոչ ունենալ
կարող են Հայաստանեայց Առաքելական
Ս. եկեղեցին, Կրօն, Ազգն, միանգամայն
Հայոց եկեղեցական պաշտօնեայք, հե-
տեւաբար Հայոց եկեղեցական վարչու-
թեան եւ պաշտօնէից իրաւասութեանց
կամ արտօնութեանց մի նշանախեցի
համար անգամ անտարբեր կենալն ան-
ներելի դաւաճանութիւն է՝ թող թէ
ջնջել:

Հասկացա՞ք:

Սակայն գուցէ ականջներդ խցէք՝ որ
չլսէք: Հոգ չէ: Եթէ կամիք՝ շարունա-
կեցէք, բայց եթէ սիրտ ունիք՝ գիմակ-
ներդ վերուցէք եւ այնպէս ասպարէզ
յաճախեցէք՝ որ մեք եւս աւելի պարզ
խօսիմք: Թէ եւ ձեզ պէտէ գիմակաւոր
դասալիքները միշտ եւ ամեն տրեք կը
ձանաչուին:

Վ. Ե. Մ.

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ

ՀԱՅՏԵՐԷՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ ՅԱՐԳԸ

ԵՒՐՈՊԱՅԻՈՅ ՄԷՋ.

(Շարուն. և Գրք.)

«Այս նիւթոյս վրայ մեծկակ հատոր մը գրել դիւրին էր մեզի. բայց հայ թարգմանութեան կարեւորութիւնը եւ ուրիշ թարգմանութիւններէն գերադանց ըլլալը ցուցնելու համար գրածնիս բաւական է *):

«Այս թարգմանութիւնս միայն՝ աւելի օգտակար կըլլար քան թէ այն հրօքակաւոր գործը՝ որուն ձեռք զարկաւ առաջ՝ Ռիշլիւի նախարարութեան ժամանակը Միշէլ լը Ժէ անուանի գահերէցը, եւ շարունակութիւնը Լոնտրա եղաւ, եւ Բալլիւլի «*Հայկական Գրքեր*»-ը ունեցաւ: Թող որ այս գործոյն մէջ թարգմանութեանց բնագիւրները հաւատարմութեամբ գրուած չեն, օրինակողներն ալ խոշոր սխալներ աւելցուցեր են, որոնք բնագրին միտքը գիւրաւ հասկցնելու տեղ՝ ինչպէս որ սկիզբէն

(*) Ամսագրոյս նախնի թաց թիւթի 376րդ երեսի երկրորդ սիւնակի մէջ՝ յօդուածոյս ներկայ պարբերութենէն առաջ հրատարակուած պարբերութեան վերջին տողերումն՝ «*ուստի Հայերէն սուրբ գրոց թարգմանութիւնը ուրիշներուն սխալը ասով ուղղելու է, խօսքերուն մէջ ըստ պրզած կականութիւնը պէտք է ուղղել այսպէս. «ուստի Հայերէն սուրբ գրոց թարգմանութիւնը որիշներէն նախապէս բռնելու, և ուրիշներուն սխալը՝ ասով ուղղելու է»:*

Մ. Խ. Բ. Ա.:

կուղուէր, բոլորովին խրթին եւ անհասկանալի ըրին: Ասորի թարգմանութեան սխալները շատ են, եւ աչքի զարնելու բաներ են, անանկ որ ասորերէն լեզուի միտքն քանիմը ամիս պարապող աշակերտ մը կրնայ շուտով հասկնալ եւ երեւան հանել: Գաբրիէլ Միւնցի եւ Սերազամ Էքէլէնտիս (Քիլիսցի), որ ասորերէնին շատ տեղերը ասոնք թարգմանեցին, եթէ Ֆլավիոսէի ըսածին հաւատամք՝ ոչ երբայականի, ոչ ալ յունարէնի քնաւ տեղեկութիւն չունէին: Ասորեոց լեզուն ալ քիչ գիտէին: Սանքդէս Բակնինտի թարգմանութիւնը՝ որ Անգղիայի Բալլիւլի մէջ տպուած է, բնագրէն դժուար կը հասկցուի, անանկ ծառայօրէն բաւական, եւ անանկ կոշտ լեզուով մը թարգմանուած է, որ խելքի համեմատ կերպով մը գործածելու չըգար: Ամեն մարդ գիտէ՝ որ արեւելեան լեզուաց մէջ իւրաքանչիւր բառ՝ անուն ըլլայ կամ բայ կամ յօդ կամ նախագրութիւն, սովորաբար շատ ընդարձակ նշանակութիւն ունին: Սակայն Սանքդէս Բակնինտոս մէկ բառ մը որ տեղ որ պատահի՝ միշտ մի եւ նոյն կերպ կը թարգմանէ. եւ չեմք գիտեր՝ թէ այս թարգմանիչը ինչո՞ւ համար այս կերպ բռնած է, որ խելքի ալ քերականութեան կանոններուն հակառակ է: Սա միայն կրնամք ըսել՝ որ անիկեց ալ անճոռնի եւ անողիտան թարգմանութիւն չըլլար: Երեւմտ մէկ բառը ուրիշի մը տեղ կը դնէ, երեւմտ պարզապէս գիր մը կը փոխէ, պէտք չեղած տեղը՝ ձայնաւոր գիր մը կտա՝ կէտ մը կը դնէ:

«Շատ անգամ օրինակագիր մը՝ ուրուն յանձնուած է՝ սուրբ գրքէն հատուած մը բան թարգմանել, եթէ բնագրին լուսանցը բան մը գրուած գտնէ՝ նոյն իսկ բնագիր խօսքին կարգը կառնէ։ Ուրիշ տեղ մը թիւերուն կարգը կը փոխէ, ժամանակները ուրիշ կերպ կը գրէ։ յատուկ անունները կը կրճատէ, եւ կարգաւ չըկրցած կամ չհասկցած բառը սխալ կը դուշակէ եւ անանկ կը գրէ։

«Ընդհանրապէս արեւմտեայց ըրած թարգմանութիւնները՝ հարկաւ արեւելեայց ըրածին չափ հաւատարիմ չեն ըլլար, վասն զի արեւմտեանները փղէկ մը չեն գիտեր արեւել քցւոց ոճը եւ սուրբ գրոց խօսելու կերպը, որ արեւելեան լեզուաց մէջ քաջածանօթ է։ Այս աշխատութեան մէջ փղէկ յաջողութիւն գտնելու համար Ագիտական լեզուաց լաւ վարժուելու է, որ արդի եւրոպացւոց շատ հոգ ըրած բանը չէ։ Մեր թարգմանիչները շատ խոչընդոտներ կը գտնեն ժամանակի եւ թուոց եւ սեռի եւ դիմաց փոխադրութեան մէջ, որովք սրբազան մատենագիրը ապառնիի տեղ կատարեալ, եզականի տեղ յոգնական, արականի տեղ իգական, կամ երկրորդ դէմի տեղ առաջին դէմ կը գտնէ։ Եւ ասորէն յետէ՝ Սալայն այս գործը (բազմալեզուեան աստուածաշունչը) որքան անխտարալ է, կրնայ հայերէն թարգմանութեան ուրիշ ամեն թարգմանութիւններէն գերազանց ըլլալը ճանչցունելու ծառայել, ասոնց ամեն մէկը անոր հետ բաղդատելով։ Այս առաւելութիւնը ցուցնելն էս ետքը չեմք

կարծեր որ՝ այս թարգմանութիւնն հաւապատիւ տեսելու համար եւ միայն ասիկայ գործածելու համար շատ երկար ժամանակի կարօն ըլլամք *):

«Երկրորդ՝ մէկ ուրիշ յատկութիւն մ'ալ տւնի. հայ թարգմանութիւնը, եւ է ոճոյ մաքրութիւնը, ներդաշնակութիւնը եւ պերճախօսութիւնը։ Ասորի եւ Լատին թարգմանութիւնները անանկ ոճով մը գրուած են՝ որ գրաւորական ճաշակի աւրուելու երես բռնած ըլլալը կը ցուցնէ։ Յունականը եթէ բացարձակ գերազանցութիւն մը չունի ալ՝ պարզ եւ ազնիւ ոճ մ'ունի, թէեւ խիստ հառաքակ է. իսկ հայ թարգմանութիւնը միանգամայն յստակ, վսեմ եւ ներդաշնակ է։ Ասիկայ զարմանալի բան մը չէ՝ որովհետեւ ասոր թարգմանները խորին հմուտութենէն զատ հոգակաւոր քերական եւ քաջ ճարտասան էին։ Ասոնց հին կտակարանի թարգմանութիւնը, մանաւանդ Երկրորդ Օրինաց, Դատաւորաց, Թագաւորութեանց, Յոբայ, Կալթի, Սողոմոնի եւ Մակաբայեցւոց գրքերունը անանկ վսեմ եւ ճոխ զրուցուածքով մը գրուած են, որ մարդ եթէ մինչեւ վերջը չըկարդայ, ձեռքէն ձգել չուզեր։ Նոր Կտակարանի թարգմանութիւնը

(*) Այս խօսքէն անանկ հասկնալ պէտք է, որ լրւածոյս հեղինակները ոչ զած ըլլան որոսորդ գրոց յաւարէն, լատինեքէն, ասորեքէն, և ուրիշ թարգմանութիւնները վերնան, և ամեն քրիստոնեայ ազգաց եկեղեցեաց մէջ հայերէնը կար լացուի, որ անգործադրի և ծողրական մտածութիւն կը ըլլայ։ Այլ հարազատ միտքը հայերէն թարգմանութենէն հասկնալու, եւ սխալներն եւ անարեւորութիւնները անով ուղղելու է։

ծայրէ՝ ի ծայր պարզ է, գեղեցիկ, վրձնաբան, եռանդուն եւ խիստ վեհ:
«Վիլիբրուա արքայն՝ որ հայերէն լեզուի բոլորովին անհմուտ չէր, եւ այս թարգմանութիւնը կարդացեր էր, այնքան զմայլած էր՝ որ կը գրէ. «Կրնայի արդեօք մոռնալ սուրբ Գրոց յունարէնէ տունուած այս թարգմանութիւնը՝ զոր ամորերէնին հետ բաղբատելով կատարելագործեցին մեծահամբաւ Մովսէս քերթողը, հռչակաւոր Դաւիթ փիլիսոփայն եւ Մամբրէ իմաստունը՝ որ Հայերէն գրերը գտնող Մեօրոպայ աշակերտներն էին: Ո՛չ անշուշտ, եւ պիտի ցուցնեմ՝ որ եթէ սխալներ ալ ունի մէջը, ինչպէս որ ամեն թարգմանութիւններ ալ ունին, շատ քիչ է, եւ ասկէց զատ ամեն կերպով պերճախօսութեան օրինակ է: «Տես Յովհաննէս Մէրբօսի Պատմական համարօրոնի մէջ գիրքը. Զ. եր. 500. Կ. Վ. Է. 1786:

«Ուրիշ իմաստուններ ալ ասոր նման նպաստաւոր վկայութիւններ տուած են: Վերոյիշեալ գրքին մէջ (էջ. 27) սա հատուածն ալ գրած է Յովհաննէս՝ որ է Մէրբօս. «Շատ գիտուն մարդիկ, եւ յանուանէ Հօգինկը, Կօլիուս եւ Սօրպօնի վարդապետներէն Բիգ մեծ յարգմատուցած են սուրբ գրոց հայերէն թարգմանութեանը՝ Եօթանասնիցէն ետքը հնագոյնը ասիկա գտնելով, եւ Յունարէն սուրբ գրոց մէջը սպրդած սխալները եւ փոփոխութիւնները ուղղելու եւ սրբագրելու յարմար կը դատեն, ինչպէս կ'ըսէ Պետրոս լը Պրէօն »:

«Նոյն հեղինակը նոյն գրքին մէկ ուրիշ տեղը սուրբ Գրոց եւ անոր թարգ-

մանիչներուն համար սա տեղեկութիւնները կուտայ. «Երկու սուրբ հայրապետները՝ Սահակ եւ Մեօրոպ, առաջին եղան ժամագրքի, շարականի, մաշտոցի, տօնացոյցի եւ խորհրդատետրի կարգադրութեանը պարապելու. շատ աշակերտներ ունեցան, որոց մէջ սրբութեամբ եւ իմաստութեամբ համբաւաւորները են Մովսէս Խորենացի, Մամբրէ Վերծանող, Եղիշէ վարդապետ, Յովսէփ, Ղեւոնդ, Գիւտ, Յովհան Մանգակունի, Եղնիկ Կողբացի, Ստեփաննոս Սիւնեցի, Խոսրով, Ղազար, Կորիւն, Դաւիթ փիլիսոփայ եւ ուրիշ շատեր: Ասոնք հայերէն գրականութեան մէջ աղէկ մը վարժուելէ ետքը՝ Յունաց լեզուն, եւ աստուածաբանութիւն եւ փիլիսոփայութիւն կատարեալ սորվելու համար ոմանք Աղեքսանդրիա, եւ ոմանք Աթէնք եւ Կոստանդնուպօլիս խրկուեցան, եւ ամեն հմտութեանց մէջ քաջալարժ ըլլալէ ետքը յունարէնէն եւ ասորերէնէն հայերէնի թարգմանեցին նախնի սուրբ հարց գրքերը եւ սրբազան ու արտաքին պատմութիւնները: Բայց անմահ անուան արժանացան սուրբ գրոց հայերէն գեղեցիկ թարգմանութեամբը, զոր Եօթանասնից յունականէն առին: Այս թարգմանութիւնը՝ որուն արդէն սկսած էին Սահակ եւ Մեօրոպ սուրբ Հայրապետները, յաջողութեամբ կատարեցու: Ասոնց մէջ իրենց խորին ընդունակութեանը, պերճախօսութեանը եւ ճարտարութեանը անմահ յիշատակ թողուցին՝ բնագրին արտայայտութեանց յատկութիւնը՝ եւ բոլոր ուժը

իրենց թարգմանութեան մէջ պահե-
լով» : (Անդ. եր. 506) :

« Վայսիէ-Նաքրօզ, Բրուսիոյ թագա-
ւորին խորհրդականը, Քլօտ Լանֆանին
գրած մէկ նամակին մէջ այսպէս կ'ը-
սէ. « Ըստ իմ հայերէն թարգմանութիւ-
նը նոր Կտակարանի ամեն թարգմանու-
թեանց թագուհին է : Այս լեզուին այն
յատկութիւնը՝ որ բնագիրն ըստ բառից
կրնայ բացատրել՝ ուրիշ մ'ալ չունի :
Ասորերէնին ոգին ինչ ըլլալը գիտես-
եգիպտացւոց լեզուն անկէ աւելի հե-
ռի է յունարէնէն, եւ շատ անգամ նոր
Կտակարանի թարգմանութեան մէջ բը-
նագրին հետ ինչ յարաբերութիւն ու-
նենալը գծուար կը հասկցուի : Շատ ի-
րաւայի է հայ թարգմանութեան հա-
մար Բիգ վարդապետին ըրած դատու-
մը. . . . Սիմօնի յօրինած Քիւնի պատ-
մաւանքը քովս գտնուած օրինակին լու-
սանցը նշանակած եմ 1666 թուին
Ռսկան եպիսկոպոսին Ամսդէրտամ տը-
պած չորս հատոր Աստուածաշունչին
վրայօք յիշեալ հեղինակին սխալներուն
մէկ մասը : Այս եպիսկոպոսին Հռովմայ
եկեղեցւոյն յարեալ (2) ըլլալը կը վկայեն
գրած ամեն յառաջաբանութիւնները :
Քիչ մը լատիներէն գիտէր. բայց յու-
նարէն բնաւ չէր գիտէր, ոչ ընտրու-
թիւն ունէր եւ ոչ քննադատութիւն :
Յիրաւի իր տպագրութեանը մէջ բան
փոխած կամ պակսեցուցած չէ : Բայց
երբ լատին թարգմանութեան մէջ աւե-
լի բան մը գտեր է՝ իր տպագրութեան
մէջ առնելու խիղճ չէ ըրեր. ասիկայ
իւր յառաջաբանութեանց մէկին մէջ
ինքը կը խոստովանի եւ կը պարծի ալ,

որ պարծելու բան չէ Չորս աւե-
տարանաց հայերէն գեղեցիկ ձեռագի-
րը՝ որ թագաւորական գրատան մէջ
գտայ եւ ինձի համար օրինակեցի, այս
Հայ եպիսկոպոսին իր տպագրութեան
մէջ յաւելցուցածները ճիշդ հասկցայ . . .
Թէ որ հայերէն թարգմանութեան վը-
րայ ամեն ըսելիքներս գրելու ըլլայի՝
գիրք մը շարագրելու էր : Այս թարգ-
մանութեան վրայ ունեցած մեծ վար-
կումն շատ հիմնաւոր է : » Նամակս գր-
ուած է Պէրլին 1718 ին. Սեպ. 29. Պո-
զօպրի եւ Լանֆանի հրատարակած եւ
1718 ին Ամսդէրտամ տպած նոր Կտա-
կարանին մէջ :

« Թէ որ Կապրիուսի եւ Ամսդէրտամ
արեւելեան լեզուաց ուսուցիչ Յովակիմ
Շրէտօրրի եւ Ուիտգրն եղբայրներուն եւ
Վիլլիթօր քարոզչին վկայութիւնները՝
զոր կուտան ի նպատակ հայերէն թարգ-
մանութեան, եւ ուրիշ առաջին կարգի
գիտնոց այս նիւթոյս վրայ խօսածները
ժողովինք, այս գլուխը աւելի կրնայինք
երկարցնել : Վերոյիշեալ անձանց վերջի-
նը՝ Վիլլիթօր, երեսուն տարի Հայաստան
կեցաւ հայերէնի վրայ բազմալեզու բա-
ռարան մը յօրինելու համար, որ տպուե-
լու մօտեցած էր երբ Գաղղիոյ 1789 ի
յեղափոխութիւնը ելաւ եւ այս օգտա-
կար գործը ետ մնայ : Անօգուտ է ասկէց
աւելի խօսիլը այնպիսի ճշմարտութեան
մը համար՝ զոր հայերէնի քիչ մը տեղե-
կութիւն ունեցողները ճանչցած են, եւ
ընդգիմախօս մը չէ ելած : Աներկբայելի
է որ հայերէն թարգմանութիւնը ոճոյն
գեղեցիկութեամբը եւ ճշգրութեամբ եւ
նօթանասանից թարգմանութեան նման

ըլլալովը ամեն թարգմանութիւններէն գերազանց է:

«Շատ կրփափաքիմ՝ որ գաղղիական գրագիրութիւնը այս գեղեցիկ թարգմանութեամբ ճոխանայ *): Ստոյգ է՝ որ լը ժէ իմաստունին եւ անգղիացւոց հրատարակած բազմալեզու Աստուածաշունչը՝ որուն վրայ աշխատեցան քառասուն եւ ութն իմաստուն անձինք Յակոբ Ա. Անգղիոյ թագաւորին հրամանաւ, անկատար չէին մնար, եւ լուգովիկոս ԺԴ, Գաղղիոյ թագաւորին ժամանակի գաղղիացիք եւ անգղիացիք ալ այն տեղը չէին մնար՝ ուր որ այս հրատարակութեամբ հասան, թէ որ այն պատուական յիշատակները ձեռքերնին ըլլար՝ զոր յիշեալ բազմալեզու աստուածաշունչին տպագրութենէն ետքը ստացաւ Եւրոպայ, եւ գլխաւորապէս Գաղղիա: Ուստի մեզի համար մէկ պարտականութիւն մ' է որ՝ աւելի ճոխանալով մեր ազգին գրագիրական հարստութիւնը՝ ճոխացնեմք եւ ընդարձակեմք այս հարստութիւնն ալ ձեռք բերելով»:

Մինչեւ այս տեղ է հայազգի Զրպետեանին եւ գաղղիացի Սէն Մարգէնին՝ Սուրբ Գրոց հայերէն թարգմանութեան համար գրածնին: Մեզի ալ փափաքելի բան է՝ որ մեր երանաշնորհ Թարգմանչաց հայերէն լեզուի թարգմանած սուրբ գիրքը եւրոպական լեզուի մը թարգմանուի ճշգրտութեամբ, կամ գոնէ լուրտէ

(*) Սիմօն Լուրոտ գաղղիացի հայերէնագէտ քահանայն հայերէն աստուածաշունչը գաղղիներէն թարգմանած է, ինչպէս որ գիտեմք Պ. Գալլմերի վկայութենէն, բայց չը գիտեմք՝ թէ տպուած է:

քահանային թարգմանածը՝ թէ որ ամբողջ է՝ հրատարակուի, զոր ճիշդ կը կարծեմք, այնպէս են թագրելով որ վէնէտիկի Միլիթարեանք ասոր գործակից եղած են, որովհետեւ այս քահանայն հայերէնը անոնյմէ ստրկած է: Իսկ Ամերիկացի միսիօնարաց թարգմանածին, ուսկից մեր աստուածաշունչին անգղիներէն թարգմանութեանը (թէ որ այնպէս բան մը հրատարակուի) վստահութիւն չըլլար, որովհետեւ այն Ամերիկացիք՝ որ սուրբ Գրոց հայերէն թարգմանութեանը համար հրատարակեցին թէ աղէկ չէ՝ գէշ կրնան թարգմանել, որպէս զի հայերէն չը գիտցող եւրոպացի բազմաքննին իմաստնոց առջեւ իրենց ըսածն արգարացնեն: Սուրբ Գիրքը բողբականաց ծուռումուռ թարգմանելը, որով եւ իրենց թարգմանութեանը իրենց մէջ ալ յարգ չունենալը ընդարձակօրէն ցցուցած էմք այս պարբերականիս մէջ: (Յոյս, 1875, Նոյ. Դէկտ.): Ասոնք հին Կտակարանի գրքերը երայականէն թարգմանելով Հայոց մէջ տարածել կուզեն. բայց գիտնալ պէտք է՝ որ այս բնագիրը իր յարգը շատ ժամանակէ ի վեր կորուսած է մեր մէջ: Երանաշնորհ Թարգմանչաց աշակերտներէն մէկը՝ Ընձակ, որ եբրայեցւոց եւ ասորեոց լեզուն շատ աղէկ սորված էր, իր վարժապետաց հրամանաւ Պաղեստին գնաց եւ քանի մի տարի կեցաւ եբրայական բնագիրը ու Եօթանասնից յունարէն թարգմանութիւնը իրարու հետ համեմատելու պարտաւելով, եւ այս թարգմանութիւնը բնագրէն աւելի ընտիր գտնելով՝ պատճառ եղաւ հայերէն

նր յունարէնէն թարգմանելու, որուն ինքն ալ գործակից եղաւ: Այս տեղեկութիւնները կուտան պատմական, քաղաքական և գրագիտական մակագրով 1821 թուին Փարիզ տպուած բազմահատոր բառարանին հեղինակները:

Այս գրածներս մեր երանելի Թարգմանչաց հայերէնի թարգմանած Աստուածաշունչին համար է՝ որ գրաբար ըլլալով ամեն աղգայնոց հասկնալու բան մը չէ, եւ ասոնց մէջ շատ մարդիկ կան՝ որ անձամբ սուրբ գիրքը կարդալ կուզեն, եւ կստիպուին իրենց փափաքը լեցնելու համար իրենց հասկնալու լեզուով գտածնին կարգաւ. եւ այնպէս են առ այժմ՝ բողոքականաց թարգմանածները, որոնք կարգալով եւ մէջի սխալներն ո՛ւր ըլլալը չը գիտնալով՝ Աստուածաշունչ կարգալու տեղ հառարակ մէկ գիրք մը կարգացած կըլլան: Առանկերուն կըսեմք՝ թէ առ այժմ իրենց բաւական սեպն սուրբ գրոց պատմութիւն կարգալը, որոց ամենէն աղէկն է Խորենեցի հանգուցեալ Պօղոս պատրիարքին Զանաղան-իւն հինգ դարոց մակագրով տաճկերէն տարդ լեզուով յօրինած եւ սուրբ Երուսաղէմ տպուած երեք հատոր գիրքը, որ ոչ թէ լոկ սուրբ գրոց պատմութիւնները, այլ եւ անոր բարոյական համառօտ մեկնութիւնն ալ կը պարունակէ: Սուրբ Գիրքը առանց մեկնութեան կարգալը, թէ եւ աղէկ հասկըցած լեզուով գրուած ըլլայ կարգացածը, միշտ վտանգաւոր է՝ ծուռ հասկընալը կարելի ըլլալուն համար: Յիշեալ գրքէն զատ՝ օգտակար է նաեւ Հոգաբարձութեան և Կրօնական անունով՝ մօտ

ժամանակներս Տ. Ներսէս սրբազան Պատրիարքին Արմաշ տպել տուած գիրքըն ալ, որ համառօտ մեկնութիւններ ալ կը պարունակէ: Առ ժամն ըսինք՝ վասն զի Զմիւռնիոյ Արշակունյի Արքայական պատուական լրագրոյն Մայիսի 29 աւուր թերթէն լուր առած եմք՝ թէ սուրբ Եջմիածնի Սինոդը որոշեալ է սուրբ Աւետարանը աշխարհաբաւ լեզուի թարգմանել եւ հրատարակել: Յիշեալ այս թարգմանութեան լեզուն մեր կողմերը շատ դիւրաւ չը հասկցուիր, բայց կը յուսամք՝ որ այն թարգմանութեան առաջնորդութեամբը՝ Տաճկաստանի Հայոց սովորական աշխարհաբարին կը դառնայ, որուն թէպէտ Թիֆլիզի Մշակ լրագիրը.* չը հաւնիր, բայց գոնէ սա չուրանար որ ամեն հայ կը հասկընայ՝ ուր որ գտնուի, միայն թէ մէջը տաճկերէն բառ չը գտնուի, որկէց հիմա ամեն գրագէտ կը գուշանայ աշխարհաբար գրած ատենը:

ՅՈՂԱՆՆԵՍ ՊՐՈՒՍԱՅԻ
Տ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ ՏԵՐՈՅԵՆՑ:

(*) Սակայն Մշակի լեզուին հաւնողներ կամ զայն հասկացողներ կան և զիքն՝ որ նա ևս իրաւունք ունենայ տակաւին չտեսած թարգմանութեան չը հաւանկոյ, մանաւանդ որ զեռ Մշակը Հայերէն ուսանելոյ կարօտ է:

Ե. Խ. Ա.

բուսուսցէ յաւրն վերջին, այլ և Խաչի լուսոյն, երանաւէտ ձայնին, Աստուծոյ տեսոյն, լուսեղէն խորանին, եաւթնաստեղեան յարկին, ամենառատ սեղանին, անմահական բաժակին, հաշտարար պատարազին, անթառամ պսակին, դասակից հաւատարակից արասցէ Քրիստոս Աստուած Խաչայ-հազար բէկն և զամենայն ննջեցեալն իւր, ամէն:

Եւ ես տառապեալ ոգոյս Առաքեալ արեղէ վրոզ սորայ յիշման արժանի անեք և Աստուած զձեզ յիշէ իւր արքայութիւն ամէն. Հայր մեր որ սուրբ:»

(Մինչև յաւատ է յիշատակարան որ ի սկիզբն աւետարանին է: Իսկ աստի մինչև

ցվերջն՝ զրեալ է ի վերջն աւետարանի ձեռամբ զրչի աւետարանին):

« * Աւետարան ըստ Յովհաննու: Գրուեալ ՄԼԲ:»

Ո՛վ Տէր Յիսուս Քրիստոս որ կոչն մեղուցելոյ շնորհեցեր զյանցանս նորա և ոչ զատապարտեցեր: Շնորհեաւ և մեղուցեալ ծառայի քո Շմաւոնի զյանցանքս նորա, և մի դատապարտեր զնա յորժամ՝ զան փառաւք հայրենի, զի արժանացի շնորհիւ քո աւրհնեալ զքեզ ընդ հաւր և ընդ հոգոյդ սրբոյ յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Շնորհաւք Արարչին էիցս, տիրական տառս յանկեցաւ:

Մատամբ մեղուցեալ անձին, որ Շմաւոն անուն կոչեցաւ:

Այս քառալըտակ աղբիւրս, որ յանհուն ծովէն հոսեցաւ:

Որով զմայլեալ սեռս բանական, բերկրեալ խրախացաւ:

Նստեալ ի զահոյս մեծաբքունական, հրճուեալ պանծացաւ:

Ի զարմից խնդրեմ՝ նորոյս սիրոյնի, որ առ ձեզ գետքս այս հոսեցաւ:

Լէթէ հանդիպիք սմին տեսութեան կամ՝ գաղափարաւ:

Առ Տէր պաղատիք վասն իմ, որ սովաւ ձեզ հայր կոչեցաւ:

Ի՞նչ ի քոյս վերստին դառնալ ի յաղին, ուստ վարատեցաւ:

Երգել հոգեւոր նուազ որ Յիսուսի որդիացաւ:

Տաւնել հրճումնօք ընդ ձեզ, ի տան Տեսուն որ հաստատեցաւ:

Ա՜հ թէ հանդիպէր բայիս (բանիս) կատարումն, որ զճաղրեցաւ:

Բախեալ հրճումնայր անձն իմ՝ փրկութեամբն որ պարգևեցաւ:

Երդ աւրհեալ է Հայր Աստուած, որ սիրով ի մեզ զթացաւ:

Նոյն և բարերար որդին, որ Փրկիչ մեզ երևեցաւ:

Արախ զոհութիւն Հոգեւոր, որ կրկին ջրով զմեզ ծնաւ:

Անդերձ լուսեղէն ողեցոյց, եաւթնարփ փառաւք փայլեցաւ:

Յերկինս ճանապարհորդեաց ընդ որ քարոզն մեր ընթացաւ:

Ահա բերկրեցաւ մարդկան, տեսութեամբն որում՝ ցանկացաւ:»

« Փառք ամենասուրբ Արքորդութեանն, եռակի անձնաւորութեանն, և եզակի տէրութեանն Հաւր և Որդոյ և Հոգւոյն սրբոյ: Որ ետ զօրութիւն տկարութեան իմոյ հասանել ի վերջն զի՞ծ Աստուածային սառիս: Ի թվաբերութեան Աստուածային ազնւոյ ՉԽԵ: Ի հայրապետութեան Հայոց Տեառն Ստեփաննոսի: Աւ ի թագաւորութեան Ալիկիկեցոց և Հայոց Հեթմոյն, որդւոյ Լեոնի, Քրիստոսասիրի և բարեպաշտի: Աւ յիշխանութեան մերոյ նախանորիս մեծ սպարապետացն Պապաքին և Խաչոյ, որդւոյ և թոռին մեծին Պաշայ, ժառանգք իշխանութեան ամենօրհնեալ ցեղին Խախբականց: Օրդ պահեցէ զնոսա Տէր Յիսուս Քրիստոս յայսրմ կենցաղումն ամրաճածով աջովն իւրով ի մէջ այլասեւից աղանց՝ իբրեւ արձան անդրդուկի ի մէջ ծովու, մինչև ի խորին ձերութիւն: Աւ յաստեացս փոխմանն անըսպառ ուրախութեանցն, և երկնից արքայութեանն արժանի արասցէ: Աւ եղև կատարումն սուրբ աւետարանիս՝ յայսրմ բաղմամբով և դաժան ժամանակիս, զի լուծ անողորմ և խիստ պահանջողաց էին ծանրացեալ ի վերայ մեր, ոչ ունեւով թաղաւոր և առաջնորդ քրիստոսադաւան այլ մանաւանդ քրիստոսատեացք, և ծաւալի արեանց երկրպագուացն Քրիստոսի: Այլ և ներող զօրութիւնն Աստուծոյ պահեաց սակաւ իշխանս յազգէս մերմէ, արիք և քաջք ի պատերազմունս և նոքաք նուաջէր զազս Հայոց: Յորոց մի էր ի նոցանէ մեծ սարսապեան տանն Աւագին, որդւոյ Իւսանէ մեծ Աթաբակին, որ կոչէր անուն նորա Ամիրհասան, որդի մեծին Պաշայ թաղաւոր իշխանին: Աւ իբ-

րև նորին զօրութեամբն զոր շնորհեալ էր նմա Աստուած (՝) սակաւ մի հովանացեալ էաք ընդ սաղարթ իշխանութեամբ նորա՝ եհաս ի վերայ մեր պատուհաս յԱստուծոյ, և բարենշանն մեր Ամիրհասան՝ կոչեցաւ ի կոչողէն ընդ հասարակաց բնութեանս մերոյ ճանապարհ: Աւ եթող կոծ մեծ աշխարհիս մերոյ և զօրաց իւրոց: Այն որ ի բազում պատերազմունս արիաբար հանդիսանայր, և քաջապէս զթշնամիք Խաչին Քրիստոսի դիմաւաւ յերկիր կործանէր, և քաջ անուն անձին և ազգին ժառանգէր, և պարգևս և պատիւս ի թաղաւորացն ընդունէր յազգէն Նետողաց, որ բռնացեալ ունէին զաշխարհս բազումն, տիրեալ ծովէ ի ծով: Որոյ յորջորջէր անուանք նոցա՝ Հուլայու, և որդւոյ նորին՝ Ապաղա: Այնպէս սիրեցեալ էր ի նոցանէ վասն արիական քաջութեան և խոհեմութեան իւրոյ, մինչև զինակիր և յառաջադէմ լեալ յամենայն դործս արքունի: Աւ յանձնէ իւրեանց բազում անգամ զարդարեցին զնա ոսկեհուռ դիպակաւք և կամար ոսկեղէն ընդերուզեալ ականք և մարդարածք կապեալ ի մէջս նորա և այնպէս շքեղութեամբ ճոխացուցանէին զնա: Աւ նա յառաջանայր աւրբատօրէ ի գործ քաջութեան, և յամենայն պատերազմունս անուանի լեալ ի համադասն, մինչև լուր համբաւոյ նորա տարածեցաւ ընդ աշխարհս բազումն: Որ և եհաս մինչև յաշխարհս Հովմայեցոց և Յունաց: Այլ և զդեղեցիկ հասակ նորա և զանհամեմատ տիպ պատկերի նորա՝ ոչ կարեմ ընդ գրով արկանել: Նաև զբարբառ բերանոյ նորա և զկորովութիւն բանից նորա՝ ոչ բաւեմ պատմել, զի լի էր

աստուածատուր շնորհաւք: Եւ մինչ
հրճուէաք բերկրանաւք որք էաք ընդ իշ-
խանութեամբ նորա, խրատեաց զմեզ Աս-
տուած, և մինչ չե էր հասեալ ի հասակ
ծերութեան՝ փոխեաց զնա յաստեացս բա-
րի խոստովանութեամբ, և եթող զմեզ
որք: Օր Տէր Աստուած փոխանակ այ-
սրմ՝ կենցաղոյս՝ զանվախջան կեանսն և
զանսպառ ուրախութիւնսն շնորհեաց նը-
մա: Եւ զպակասութիւն ժամանակի նորա
տացէ որվոյ նորին Եւջոյ, և եղբոր նորա
Պապաբնի, և պահեացէ յամբասմ ժա-
մանակս մինչև ի խորին ծերութիւն: Եւ
մինչդեռ յայսմ տրտմութեան վարանեալ
կայաք՝ եհաս ի վերայ մեր ևս վեհագոյն
սուգ հաւատոյ մինչև արար մոռացումն
սզոյ առաջնոյն: Օր զհոգակելի զղեակն որ
կոչի Հռոմայական կլա, որ էր ի վաշտեց
հետէ կարգեալ Աթու և տեղի ապաստանի
Հայրապետացն Հայոց, վասն բազմու-
թեան մեղաց մերոց՝ մասնեալ եղև թա-
ղաւորին Եղիպտոսեոց: Եւ իբրև արիւ-
նախանձ զազան յարձակեցաւ ի վերայ
հաւատին Քրիստոսի: Եւ զամենեսեան
յառնէ մինչև ցկին և ի ծերէ մինչև ցերի-
տասարդ առ հասարակ՝ յապականու-
թիւն և ի խողխողումն սրոյ մասնեցին:
Եւ զսրբասնեալ Հայրապետն մեր Ստե-
փաննոս հանդերձ սրբազանիւքն քահա-
նայեալք և սարկաւադօք, դպրաւք և կը-
ղերիկոսօք ի գերութիւն վարեցին: Եւ
զուպսք սրբութեանն արարին խրախան
հարձից և մանկանց իւրեանց: Օր Տէր
Աստուած հատուցէ նմա փոխարէն, և
ինքն լինի վրէժինդիր ծառայից իւրոց:
Առցէ զիշխանութիւն նորա և տացէ ազ-
գաց քրիստոնէից, զն մի փքացեալ խրոխ-

տասցէ ի վերայ եկեղեցոյն Աստուծոյ: Բա-
րեխօսութեամբ սրբուհոյ Աստուածածնին,
և ամենայն սրբոց եղևցի՝ եղևցի:

Յայսմ դառն և տաժան ժամանակիս
եղև զրաւ լուսաձէմ տառիս: Արդ ոյլ
մանկունք նոր սխովնի՝ մի՛ անյուսութեամբ
վարանիք, այլ յուսով ճգնեցարուք, և
աւուրն ուրախութեան ակն կալջիս: Օր
եմք որպէս ծննդական, և ժամանակ է եր-
կանց, և ճշեցեմք առ ցաւսն: Եւ յորժամ
ծնանիցեմք զհոգի փրկութեան՝ ոչ ևս
կործանիցեմք, կործանեցին անօրէնք երկ-
րի: Յայնժամ յարիցեմք մեռեալքս ի
ծառայութենէ նոցա և ի գերեզմանէ նե-
ղութեան: Վասն զի ցաւղ ողորմութեան
բժշկեցէ զմեզ, բայց երկիրն ամբարշտաց
սատակեցի ըստ մարգարէին բանի: Այլ
զի Փողն Տարսնացի այսպէս զոչէ ասելով,
յուսով ցնծացէք, տեառն ծառայեցէք,
աղաւթից ստէպ կացէք, զի ժամանակ ծա-
ռայութեան մերոյ կատարեցի: Քանզի
մերձեալ է օր փրկութեան մերոյ, զի ար-
ժանի եղևոք տեսնել զդերոյսն տաճա-
րի Աստուծոյ մերոյ՝ գերեալք ի մէջ: Եւ
ի միասին հրճուանալք փառաւորեսցուք
զՔրիստոս որ վրէժինդիր լինի ծառայից
իւրոց, որ է օրհնեալ յաւիտեան: Եւ
զրեցաւ տառս աստուածային ի գաւառիս
Շահապունեաց, ի միաստանիս որ է մերձ
յամենաւրհնեալ և յաստուածապահ
զեաւղս Ոծոպի կոչեցեալ, ընդ հովանեաւ
սոսկալի և սխրագործ նշանացս, խոտակե-
րաց և խիկարաց: Եւ սրբոյ տաճարիս
մաւրս լուսոյ սրբոյ Աստուածածնիս, և
այլ հանուրց սրբոցս: Ձեռամբ յոգնա-
մեզ և փցուն զրչաւորի Շմաւոնի, առ ի
յիշատակ ինձ և ծնողաց և եղբարց խմց

(և ինձ Մատթէոս քահանայիս որ զաւետարանս զնեցի ՊՌ զեկան) (*) ի խրախուժիւն և ի հրճումն մանկանց սորա: Եւ ըստ կարի իմեւ՝ զարդարեցի ոսկւով և արծաթով, ոսկեղիծ զրուստով և ծաղկերանդ զոջնով, և պաճուճեցի՝ ներքոյ և արտաքոյ, ընտելուզեալ քարամբք սրստուականաւք և լուսավայլ մարդարտօք՝ ըստ աղբութեան **) իմեւ: Երդ սղերսիւ ժտեմ ո՛վ զասք լուսերամից՝ զիմօք մածեալ յերկիր հուպ առ զարշապարս ձեր, որք հանդիպիք վերծանութեան սորա և կամ զաղափարի՝ սղալանաց սորա և թէ իցէ անարհեստ ինչ, սիրով հողւոյն ուղղենջեր և անմեղաղիր լինիցիք՝ զի այդչափ կայն իմեւ՝ նուանտութեան: Քի կարի յոյժ վշտացեալ էի հոգւով և ցաւազնոտ անձամբ երկու կողմամբ: հողւով ասեմ և մարմնով: Եւ ի յոյով ամե թէ կարացի հանել յանկ, սուաւել քան զմետապան սո՛վ վասն չքաւորութեան իմոյ որ ոչ կարէի ուստիստել զնիւթ սորա, ոչ զոք ունելով աւգնական: Յորժամ հանդիպիք ամին՝ յիշենջեր ի Քրիստոս զծնողան իմ, զԵւանի և զՀաղպատն և զհարազատն իմ զմիաննէս, որ ի ձեռն սրոյ ելաւ յաշխարհէս յազգէն՝ Նեաողաց: Քոր Տէր Յիսուս Քրիստոս բարեխօսութեամբ ամենայն սրբոց խառնեցէ զարիւն նորա ընդ արեան մարտիրոսացն և թողցէ զամենայն յանցանոս նորա: Նաև զորդեալն հողեոր զՈվհաննէս սարկաւազ, սրբոց սարկաւա-

(*) Ի մէջ փակագծից եղեալ պարբերութիւնն զորքն է՝ յետին ժամանակից զի անմամն է զրեճն զրջի յիշառակարանիս: Եւ ցոյցն է զնոյն (**): Ի ուրեք և քաւորութեան: Եւ ի վերջոյն

զացն նմանակակից և պսակակից արասցէ: Եւ լե զեղբարն իմ և զբոյրսն և զամենայն արեան մերձաւորսն յիշման արժանի առնիջեր: Նաև զդասս եղբայրութեան այսրմ՝ անապատի զառաջնորդ սորա և զփակակալ, զծերսն և զմանկունսն և զմիաբանեալն յայսմ քաւարանի՝ մի՛ ձանձրանայք անելով, Տէր Յիսուս Քրիստոս ողորմեա զբաւորի սորա Հմառնի, և ամենայն վերազրելոց ի սմա, և ամենայն աւգնականաց սորա: Եւ թող նոցա զսղալանս նոցա, միջնորդութեամբ մարմնոյ և արեան քո անարիւն զննմանն, և այսմ լուսաւոր և աստուածախօս աւետարանիս: Քի ամենեքեան առ հասարակ արժանացեալ փառաւորեմք զքեզ ընդ Հօր և ընդ Հօգոյդ սրբոյ, այժմ և միշտ, և յաւիտեանս յաւիտենից: Ամէն, ամէն:

Եւ լե զՊաւղոս որդեակ և եղբայր, որ և շնորհեաց տեղի ընդ հարկաւ տան իւրոյ առ ի զծաղրել և ի նկատել զաստուածային սուոս՝ տացէ նախ Տէր ընդ յարկաւ իւրով տեղի անուանի փոխարէն սիրոյ նորա զոր խոստացաւ սիրողաց իւրոց, որ է աւրհնեալ յաւիտեան:

Յիշատակներսնքս այսոքիկ զրեալ եր յաւետարանի միւսմ, որ է աստ ի Սալկաթայ ի տան հանգուցեալ Յովհաննէս Եվդալ անուանի վարժապետի Մարդասիրական ձեմարանի Հայոց, սոցն հանգուցեալ վարժապետն դասատու Հայկաբանութեան կնքեալ է ի յիշեալ ձեմարանի յամին 1826 և փոխեալ է առ Եւտուանձ յամին 1870, որոյ զերեզման կայ ի բակի Նաղարէթայ սուրբ Եկեղեցւոյ

կից արեւելեան արտաքին որմոյ բախին ճերմակ մարմարինիւ. քաջ հայկաբան զբաւեալ է և ունի համբաւ մեծ ի Հնդկիս. այժմեան պարոնայք Ասիականացու աշակերտ են սորին Ավդալի: Ունի ճոխ մատենադարան ի տանն բաւական զրեւեօք, որոյ նման չգտանի առ այլում ի Հնդկիս. ի մահուն պատուէր աւանդեալ է որպէս իւրոց չցրուել զմատենադարանն, որպէս և առ յարգի ունին զայն այժմ: Չքորս որդիս և զերկուս զստերս ունի: Մեծ որդին Յովհաննէս անուն է օրինաւոր պարոն, զբաղի վաճառականութեամբ, ի հանդիսաւոր աւուրս պարտութիւն ևս առնէ. անց է հասակաւն քան զքառասուն ամեակէ. ունի և զըստիրութիւն: Հանգուցեալ Ավտան կայեալ է համապատասխանութիւն և ընդ Ա. և նետկոյ Մխիթարեանս որպէս սովորութիւն է զբաղիտաց և այլոց տեղեաց. զբնադիր մատենաքոյժ նուազ է ի մատենաս իւր: Չսոյն աւետարան գնեալ է նա հարիւր ուրբուով յամին 1834՝ որպէս պատմեցին որդիք նորին, և ի յարգի ունէր. քանզի չգտանին աստ հին զբնադիրք աւելի, զի և ի խոնաւօղոյ երկրին չպահի զիրք անարատ ընդ երկար. այլ ինքն կարի խնամով պահեալ է զիւր մատենան: Յանցելումն ամի հանգիպեալ այցելութեամբ ի տուն հանգուցելոյն, ցուցին որպէս զմատենադարանն, և ի յոյժ և ի խնդիր լինելն մեր ձեռագրաց՝ տեսեալ զայն աւետարան խնդրեցի ի նոցանէ նուիրել վասն մատենադարանի Մայր Աթոռոյս, զի մի անդէն մնացեալ կացցէ անձանօթ. յայտնեցին զի կարի սիրելի է ինքեանց պահել յիւրեանս, քանզի և Ներսէս վարդապետ նպաստահաւաքն Ս.

Ներսադէմի յամին 1869՝ եկեալ ի Վալկաթա, խնդրեալ էր վասն Ներսադէմի և չին տուեալ. զիարդ և է հաճեցուցի պահել յիւրեանս մինչև ցվերադարձ իմ, և յայնժամ նուիրեցին մատենադարանի տուրք Լճմիաճնի:

Ի 1 էջն օրինակեալ եմ յիշատակարան ինչ՝ որ է յսկիզբն աւետարանիս զբեալ անարհեստ զբնաւ ի յետին ժամանակս:

Յերկրորդ էջն սկսեալ «Աւետարան ըստ Յովհաննու, զլուրք ՄԼԻ» բառիւք՝ յորոյ սկիզբն* (աստղանիշ) եղեալ եմ, զբեալ է ի վերջ Յօհաննու աւետարանին յետ անմիջապէս պատմութեան կնոջն պոռնկին՝ կարճ հայցուածով «ով Տէր Յիսուս» և այլն: Ոտանաւոր մի սկսանի յետ նորոյ անմիջապէս «չնոր հաւք արարչին» և այլն սկսուածով, որ որպէս տեսանի՝ զլուրք տանցն կապեն զայս բան «Շմաւոնի է աւետարանս այս»՝ որ է զրիչ աւետարանին: Յետ ոտանաւորին սկսանի անմիջապէս բուն յիշատակարան զբնին յերրորդ էջն մինչև ցվերջն Լճմիութեանս, և աւարտի աւետարանս: Ի հինգերորդ էջն (*) աստղանշանաւ ծանօթութիւն զբեալ եմ, ի բուն յիշատակարանն չկայ փակադիծ, միայն զրիչն Շմաւոնի թողեալ է տեղի, որ յետոյ Մատթէոս անուն քահանայ մի զբեալ է անարհեստ զբնաւ:

Բաւական գեղեցիկ և մաքուր զբեալ է ի վերայ մագաղաթի ծաղկադրովք և յիւր բաբանչիւր զլուսն ծաղիկք շինեալ է. զրութիւն աւետարանիս ի չափ Արարատ ամաթերթի է ըստ լայնութեան, և միով մատիւ պակաս յերկայնութիւն. մագաղաթն միջակ է հաստութեամբ:

Թէև մատենադարան Մայր Աթոռոյս
ունի զբազում աւետարանս և զանա-
զան յիշատակարան պատմականք, սա-
կայի և աւետարանս այս՝ որ զրեալ է
ի ՉԽԵ ԹՎԻՆ Հայոց ի Հայրապետու-
թեան Ստեփաննոսի և ի Թաղաւորու-
թեան Ալիկեղոց Հեթմոյ որդւոյ Աւոնի,
և յիշխանութեան մեծ սպարապետացն
Պապաքի և Խաչոյ որդւոյ և Թոռին մե-
ծին Պռոշայ՝ ժառանգացն ցեղին Խախ-
բականց, մերձ է վեց հարիւր ամաց հնու-
թեանս. մանաւանդ տեսեալ ի նմին զա-
նունսն Պռոշ և Պապաք, յուշ ածեալ
իմ՝ զե արծաթեայ աման սուրբ և Աս-
տուածամուկ Վեղարդեան Քրիստոսի որ
ի Մայր Աթոռս, յիշատակ զոլ կարծեմ
Պռոշ իշխանի. և այլ անցք պատմականք
որ յայս յիշատակարան, յորում ժամա-
նակի պատահեալ ցուցանի և զբաւումն
դրեկին Հռոմիլայու յԱղիպտացոց Թա-
ղաւորէն, զարթուցին ի մեզ իղձս օրինա-
կելոյ և առաքելոյ կանխաւ առ Ձեզ,
. որ որպէս սովոր էք հրա-
տարակել յԱրարատ ամսաթերթի զայս-
պիսի հնութիւնս, զուցէ և զայս հրատա-
րակեալք ի ծանօթութիւն հնասիրաց և
ի քաջալերութիւն նուիրողն աւետարա-
նիս մեծապատիւ Պարոն Յովհաննիսի
որդւոյ հանդուցեալ Յովհաննէս Ավտալ
վարժապետի, ևս և յօրինակ այլոց ազգա-
սիրաց առ ի նուիրել զայնպիսի հնու-
թիւնս մատենադարանի Մայր Աթոռոյս.
յորում անկորուստ մնան յիշատակք զա-
րուց ի դարս:

Ի վերայ սպիտակ մարմարիոնեայ տա-
պանաքարի հանգուցեալ Յովհաննէս Ավ-
տալեանց զիտնական վարժապետի զրեալ

է տապանադիր, զոր օրինակեալ է իմ ի
բուն տապանաքարէ նորին, որ է օրինակ
զայս:

Հանդիստ

Ի տապանիս այսմիկ

ամիոփի մարմին զիտնական Պարոն

Յովհաննու Ավտալեանց

բազմամեայ վարժապետի Հայկեան

Մարդասիրական ճեմարանի,

Որ վախճանեցաւ ի Կալկաթայ յամի

1870 Ջուլայի 11 ի հասակի

67 ամաց, 8 ամաց և 7 աւուրց:

Չայր այսպիսի՝ որպիսի է Յովհաննէս
Ավտալեանց վարժապետն՝ որ կէս դարու-
չափ վարժապետութիւն արարեալ է, չէ
արժան անյիշատակ թողուլ, և որպէս մեք
յօժարութեամբ զրեցաք, յուսամք զե և
. հրատարակէ յԱ-
րարատն՝ երբ և պատշաճ համարեսցի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Կ Տ Ա Կ

Կ Ի Թ Ա Կ Ա Ն .

Այլ է եղանակ ուսանելոյ, և այլ՝ ե-
ղանակ ուսուցանելոյ. վասն զի և նպա-
տակք և օժանդակք երկոցունց են այլ և
այլ, և այս՝ այնքան քաջայայտ է, զի
չարժէ ինչ սորա աղազաւ երկար խօսիլն
և մտածելն անգամ: Ահն յանդիման կե-
րեւի՝ որ բազում ուսեալք կգտնուին, որ
չեն տեսնադրեալ և հասու՝ ուսուցանե-
լոյ եղանակին, վասն որոյ և նոցա աշխա-
տութիւնքն բազում ուրեք, կամ լաւ ևս

ընդ ամենայն տեղիս՝ կմնան անպատու։
Եւ այս իսկ է ծայրագոյն առիթն, որ ազ-
գի մէջ դժուարութեամբ մուտ կըտանէ
հանրական ուսումն, յամբ կտարածուի
ամբօրի մէջ, և մեծամեծ խոչ և խուժ
կունենայ քաղմուրդի մէջ սարքանալոյ
համար։

Այս և մեր համազգային հրահանգու-
թեան և բարոյական կրթութեան ստան
հրեշտակն՝ միայն յուսալի է՝ թէ գոնէ պ-
տուհեան մեզնէ մերժուի հեռանայ պ-
րոյթական բոցեղէն սրով նորահաստատ
ճեմարանի, և մեր զուխներն աղափն
նորա կուռքներէն։ Ազգայնոյ հաստատու-
թիւնս այս՝ էր երբեմն՝ որ արդարեւ կարօտ
էր բաղմնալիսի օժանդակութեանց, բայց
փառք Ամենաբարձրիդին, շնորհք նախա-
խնամութեան և խնայտուն անօրէնու-
թիւնք Հիմնադրին՝ Ազգասէր Հայրապե-
տին՝ համախմբեցին նորա մէջ օր բո-
օրէ աւելի եռանդուն Ազգի համակրու-
թիւնն, (Ազգի՝ որ իւր գանձն հանդանա-
կելով անդ՝ իւր սիրտն ևս զրեց հաստա-
տուն նորա բարեբաստութեան և յառա-
ջադիմ՝ զարգացման տալանակի մէջ,) և
վերջապէս պարզեցին այնպիսի Աւրա-
տեան, որոյ գլխի աղաղաւ պիտի բա-
ղում անգամ՝ նոր ի նորոյ փառեր իւր
լապտերն հինն և մինն Վիոզինէս։

Անցեալ տարւոյ Սեպտեմբերի ամսա-
տեարն Երարատիդ քաջ յայտնեց այն
զիանական Այցելուի փրօղրամայն, որ
բաց ի կրօնադիտական ուսմունքն արծար-
ծելոյ՝ ունի ձիւն զնել ոչ միայն Հայոց
լեզուն մաքրել և հասուցանել ցայն կա-
տարելութիւն՝ յորում կգտնուէր յա-
ւուրս՝ Արջանկայիշատակ Քարգմանչաց

մերոց, կամ յոր կրտանի հասեալ արդէն
յերկոսին վանս Մխիթարեան Միաբա-
նութեան, և յայլ տեղիս ոմանս ևս՝ մեր
համակրօն համագլեաց մէջ, «այլ և ի
«նոցին իսկ յԱւրօպականացն ազգաց
«լեզուս քաջ ներհմացեալք աշակեր-
«տեալքն ճեմարանին, եկեցէ ժամա-
«նակ, զի զմերոց ազգային աւանդից՝ զե-
«կեղեցականաց և զքաղաքականաց, զբա-
«տոյս նկարագիրս առաջի արտոցն ի-
«մասանոց նոցին, և ոչ ևս իշխեացէ որ
«ուրեք խրամատ իմն ճշմարտութեան ի
«ստուգանքատուժ մատենադիրս մեր ար-
«կանել կամ գտանել» և այլն։

Քանի՞ հրճուանօք ընթերցաւ Ազգի
մէջ այդ Վրուտա՝ թարգման ըղձի և խոս-
տովանութեան ազգային խորհրդոյն. քա-
նի՞ արտասուք ուրախութեան ճնշեցան
յաջաց և ի սրտից Ազգասիրաց։ Երգարեւ
զաշափար ագնիւ և նպատակ անասերիւր
ազգասիրութեան, զոր յամենայն կեանս
իւր՝ ի բանս և ի զործս մարմնացու-
ցեալ է Վերապատիւ Տ. Վաբրիէլ Ա.
դերիմաստ Երբեպիսկոպոս Այվազեան,
և այժմ ի հռչակաւոր ճառի իւրում
ի նաւակատիս Օրհնութեան տարեդար-
ձի ճեմարանին՝ կրկին արար լսելն այն իւր
մետուղիեան խորհրդոց արձագանքն։

Բայց և ինձ չարչարեալ ծերոյս ներես-
ցի տսել համարձակ, թէ մինչ ճեմարա-
նըն գտանէր յայնմիկ ձեռամբաձութեան,
յորում առաջն աւուրք իւրոյ գարնա-
նային արեւադարձի ծաղկեցան ընդ ազգե-
ցութեամբ կրկնաձեմ մօլորակայ և օղե-
րեղթ անուբաց զխառնորոց ի
մէջ լրութեան տենչանաց բարեսէր Վր-
ուտատողն, կամ ի մէջ ազգասպարձանք

նպատակաց նորին խրամատք խորք և վնհք մեծամեծք կերեւին, զորս միայն կարէր կարկատել ձեռն իւր զարձեալ, յորժամ ինքն ըստ անխոնջ երկասիրութեան իւրում և անպայման Հայրենասիրութեան հոգւոյն յանձն առնոյր բաց ի վերատեսչութենէ լինել համանպամայն և վարժապետաց Վարժապետ, Ժողովապետ կրթութելով ի վարժապետական պաշտօն գէթ զկրտսերագոյնսն հասակաւ ի վարժապետաց, յորոց ոչ սակաւք իցին ի կարողութեան բիւրապատիկ առաւելութեամբ շահաբերութեան յօգուա Նզդի, որ յոյս մեծունի յղացեալ ի սրտի իւրում յարգասիս Շեմարանին, և ի միտթարութիւն թախճանօք կեցեալ և վաղաղեալ սրտի զորովաղութ Զօրն Հաստրակաց՝ Վահագն Զայրապետին, որոյ քրտանց կայլակօք անդորեալ են իւրաքանչիւր բռնունալիւր կշիւ շաղախոյն, և արծօսրածին կաթիլովք յօղոյ աղէխարշ արտասուաց մկրտեալ են մէն մի աղիւսք յորմն անդ պատուաստեալք, — զինիլ զինուորիլ ի նաշտպանութիւն կրօնի, ի պայծառութիւն լիզուրի և դրականութեան նորա, և ի հիմնարկութիւն հանդերձեալ բարդաւաճութեան բարեբաստութեան Նզդին, և ոչ զենուլ զոհել զճշմարտութիւնն ի շնորհս սալադրոշմ տառից Սոխաւաւանդ պատգամաց՝ հպատակեալ Միջնադարեան դադարաբարի:

Քիչն է վասն պնտրիկ առատարուղիս աղբիւրն զիտութեան՝ իւր ափով միով ջուր կարկառելոյն ծարուեաց՝ ժամ մի նուիրել յառանձին կրթութիւն վարժապետաց, նախ աւանդելով նոցա զկանոնականութեամբ վարժապետութեան, յորս ին-

քն բաղմամեայ նահատակութեամբ և ղեալ է քաջափորձ, և ապա առաջն աւագ իւրոց աւելով նոցա աւանդել զհամարն՝ զոր հանդերձեալ են վարդապետել ի դաստան, և զիննլ՝ թէ արդեօք արդարեւ ըստ ճիշդ կանոնաց դաստիարակին, ստպէս ինքեանք են դաստիարակեալ և դաստիարակին. և հուսկ ուրեմն՝ ստպէս պսակ համակ ճշմութեանց հիմնադրին և զործակցաց նորին, ստկպ և անձանձիր թարթափելով ի սրբազրութիւնս շարադրութեանց, թէ աշակերտելոց և թէ վարժապետաց, որոց կարօտին բազում ուրեք բաղումք յոյժ: Նւո՞ւ է այս քուրպն փէթակօկիկական (°) ի շառաւիղս իւր, զորոց պէտնն անշուշտ՝ այն ինչ են սկսեալ և սրարիւր աչք Նւրպականաց նշմարել, և չեմք բարեբաստիկ՝ զի ժամանակից եմք սկզբնաւորութեան նոցին: Համառօտեցից զբանս: Ի Շեմարանին հանդերձեալ են ուսանիլ աշակերտք, այլ աստ պատրաստին դաստիարակել վարժապետք, միայն այսու պայմանաւ հանդերձ, զի այս դաստիարակութիւն դաստիարակաց իցէ կամ ի դահլճի սենեկաց Նորին բարձու Սրբազնութեան, յորս ինքն բնակի, կամ յառանձին ի մերձաւոր սենեկի ուրեք, միայն որոշ և մեկուսի յառարկայից աւանդելեաց ըստ ցուցակին, յառանձին ազատ ժամ պարապոյ՝ որպէս զբօսանք հոգեկան:

Քիչն է ասեմ և վասն Հայրապետական Նթոռոյն ընդհանրութեան Նզդի արժանաւոր վարձատրութեամբ նիւթական և բարոյական արգասեաց շահիլ, զբաւել և ձգել զիղձ և սէր նորին առ բարդաւաճութիւն Շեմարանին, զի ոչ միայն ինքն

Հասցէ ի հայրենասիրական նպատակ իւրոյ փրօկրամնայի, այլ և զՆճմարանն ժաման կացուցէ ի հանդիպումն յուսոյն ի նպատակ իւր, առ որ ձգտին տարփանք հայրենասէր հիմնադրին, մինչ բազումք հացալիցք ի տունս տունս հօր մերոյ ըստ թուլթակաց և սոխակաց արքունեաց Սոգոմոնի արդէն ժաման տունալ ի նպատակ իւրեանց վայելին ի քաղցրութիւնս մեղու ի բլծն անդ՝ իւրաքանչիւր ընդ որթով և ընդ ձիթենեալ իւրով :

Օխմար և Ազգն՝ որ պահպանէ այսքան Աթոռս, և Վանորայս և Կեկեղեցիս և տաճարս և զայլ բազմադիմի հաստատութիւնս ազգասիրականս, անտեղի ժլատութեամբ զլացի յայսմ հետէ զիւր սրտեւանդն նուէր այսմ առարկայի, մինչ բազում անգամ և ի բազում տեղիս առանց զընդհանրութեան բանին ափուէ ի փայտս և ի վէմս զիւր շողշողուն քրտնափստակ ոսկին՝ իբր ի շնութիւն վարժարանաց թափուր մնացիլոց ի դաստիարակեալ վաբժայետաց, գոյով արդէն համոզեալ և իսկամուտ եղեալ, թէ այսուհետեւ միայն այդ Նճմարանն է ապաւէն յոր և եթ կարէ ապաստանիլ՝ թէ Ազգն վայրաժատին, թէ կրօնն նեղեալ, թէ լեզուն անկեալ ընդ պատուհասիւք երկնառաք բարկութեան աշտարակաշնութեան, և թէ ազգութիւնն առկայծեալ :

Օերունիս զառամեալ և կոշկոճեալ բեռամբք եօթանասուն և հնգից ամաց, որ միով ոտամբ կամ ի քուացեալ վախս զերեզմանի, յօժարեցայ զայս որպէս կտակ զնէլ ի թանգարան արդիւնարար Արա-

րատ ամնադրոյդ, և զուցէ թէ յայս իսկ յանգիացի վերջին բան շրթանց Օերունայս

ԳԱՐԲԻԼԻ ՊԱՏԿԱՆԱՆ.

ԱՅՐԵՅԱԾ ԳՕՏԻՈՅ ԿԶԶԻՆԵՐՈՒՄԸ ԲՆԱԿՈՒՈՂ,
ՄԱՐԴԱՆ ՄԱՐՄՆՈՅ ԿԱԶՄՈՒԱԾԲԸ (organisation)

(ՀԵՐԴԵՐԻ)

Ոչինչ այնքան դժուար չէ՝ որքան Ովկիանոսի ծոցով զտնուած երկիրների գծադրութեան կենդանի և ճիշտ նկարագրութիւնը. որովհետեւ որքան էլ նորա մինը միտից հեռացած լինէին, որքան էլ նորա (ընակիւնները) հեռու կամ փոքր տարածութեան վերայ գտնուած երկրից՝ զանազան մտարանդութիւններով (émigration) մեծ բազմութեամբ եկած ժողովուած լինէին և որքան էլ առաւել հեռու կամ մօտաւոր շրջաններից, այնու ամենայնիւ պատմութեան ցուցակում մշտածողութեանը նորա ներկայացնում են այնպիսի գոյների փոփոխութիւն (bigarrure), որը բոլորովն նման է աշխարհացուցի մէջ գտնուած հայեցուածքը առնող գոյների փոփոխութեանը. Սակայն այստեղ դարձեալ, զխաւոր գծադրութիւնները այնքան յետեւալ չեն գտնուում այն վերաբերութեամբ՝ որ Նրանց գէթ բնական մարմնոյ կազմութիւն կարողանային անուանել :

1. Ասիական կղզիներից մեծ մասումը մարդս պատահումէ մի տեսակ նեղութիւն, որին իբրեւ երկրի ամենահին բնակիչներ լինելու իշխանութիւնը տուած են :

(1) Idées sur la philosophie de l'histoire de l'humanité. par Herder. — (դադարաբնոր մարդկութեան փիլիսոփայութեան պատմութեան վերայ. Հերդերի) :

(2) Սպէնդէլի փիլիսոփայական կողմների պատմութիւն: Ճանապարհորդութիւն Ֆորսայի Բօրնէօի վերայ եւ ուրիշ կղզիների մէջ, փորձեր (essai, опыты), երկրի եւ ժողովուրդների վերայ, զիրք Բ, եր. 37: Ճանա-

Սակայն քննելով երկրի զանազանությունը՝ ուրը նրանք գրառումեն նոքա առելի կամ պակաս լուսն են, գանգուր և լծաւ մագերով. այստեղ և այնտեղ դուրս են ընկնում հաստ շրթունքներ, տափակ քիթ, սպիտակ ափեքներ, և, որ նշանաւ ընէ, նոյն իսկ նեղորոտի գոյնը, նեղրկեան կողմնակի մէջ գոնվումեն մի և նոյն ոյժը, մի և նոյն ողջանդամ, մի և նոյն կորովի (ուժեղ) մարմիններ, մի և նոյն բարոյական տնկրականութիւն (apathie) մի և նոյն ծուղ հրճուանքներ, ինչ որ է սեւերի երկիրներում. բայց ամենայն տեղ կըլիմայի և նրանց կեանքի վարեցողութեան համեմատ, Առանձնացած լինելով լեռաների մէջ օգտաւորական արշաւող ժողովուրդներով՝ որ գրառումեն այսօր ծովափունքները և դաշտավայրերը, բնկնւլ ընդ շատերը լուսաւորութեան մի և նոյն առաջուպ աստիճանին են. ինչ որ նրանց կլիքաբերի, նոյնպէս մենք ունինք ընդ մի փոքր հաւասարի և վաւերական փաստերի քանակութիւն.):

Այժմ, ինչե՞ն է հարկաւոր վերադրել այս ներքոյնների հետ եղած համակերպութիւնը՝ այնքան հեռաւոր կողմների մէջ. ի դուր է որ կասեն թէ սկզբնաւորութեամբ նոքա խմբուած են Արիկայի գաղթականութիւններով. հաւաստի պատճառը միակերպութեան մէջ է որ բնութիւնը զընտում է միշտ իւր գործերի մէջ. նոքա գոնվում են ծայրագոյն տաքութեան գաւառներում, և մի միայն ծովերի կանոնաւոր հեզիկ հողմերով են զօլացած. հապա ինչու ուրեմն նեղրկեան կողմների բնակիչները չեն լինելու կողմների մէջ այն՝ ինչ որ նեղրոսները ցամաքի վերայ են. որովհետեւ նոքա կողմների ամենահին բնակիչներ են, նոքա պէտք է պահպանեն աւելի քան թէ մի ուրիշ ժողովուրդ կլիմայի տաւաւորութիւնը և բընաւորութիւնը. նրանց մէջ հարկաւոր է հաշուել Փիլիպիան կողմները բնակիչ Իգոթոթիներն, մեծ բազմութիւն սեւ ցեղերի մեծ մասամբ

նման իսկապէս ուրիշ կողմներին, և առաւել՝ նոր Հոլանդիայի արեւմտեան կողմի վայրենիները. Ըստ Գամպէլի, այս վերջինները ամենամշուառ արածներն են. նոքա բնակվում են երկրագործի ամենատանը (չբերք) երկիրներում, և երեւում են թէ մարդկային տեսակի վերջի աստիճանն են:

2. Վերջին ժամանակներում՝ այս կողմները գրառած էին ուրիշ ժողովուրդներով, որոնց կերպարանքը այնքան տիպեցուցիչ չէ. որք են նա յիշով Փօրտակին, Բօրէէօի Բէաժաւրներ, Ալֆօրաններ Մոլուքեան քանի մի կողմների մէջ, Մինդանօի Սուրանոսներ և Մարիանեան կողմների բնակիչները. Վարովիեան կողմների և ուրիշ՝ աւելի Խաղաղական Ուլիիանսի կողմների բնակիչները: Ասում են՝ որ նոքա շատ նման վում են միմեանց լեզուով, դոյնով, դէմքով և սովորութիւններով. նրանց մազերը երկար և պսպղուն են, ամենանոր ճանապարհորդները մեղ ուտեցին թէ մինչև որ աստիճանի գեղեցկութեան և շնորհքի այս ցեղը եկած է Հոստայտի մէջ, և քանի մի դրացի կողմների մէջ. Բայց այս գեղեցկութիւնը ամենեւին զգայական է (sensuelle) և կարելի է նշկատել կլիմայի ազդեցութեան յետին դժերը Հոստայտի կիսատափակ քիթի վերայ:

3. Մայրերը Արաւիները Չինացիները ճարտարները և մի քանի ուրիշ երկեկած են աւելի ուշ այս կողմներից մեծ մասի մէջ, և նրանք պահպանումեն դարձեալ իրանց ծագման առաւել տիպեցուցիչ գծադրութիւնները: Մի խօսքով այս կողմների կոյտերից, ինչպէս մի անպատեկ ազգի բից, դուրս են գալի տարբեր կերպարանքների բազմութիւն բարեխառնած ժողովուրդների բնաւորութեանը առմամբ, իրկիրը ուր նոքա բընակվումեն, նրանց օթեւանների տեղութիւնները և կենցաղավարութեան եղանակը՝ որ նրանք իւրացրել են: Այսպէս շատ անգամ պատահում է մարդս՝ որ ամենատիպեցուցիչ զանազանութիւնները միւր միւսին նմանում են. Երեւում է թէ նոր Հոլանդացիքը, որոնց տեսել է Գամպէն, և

պարբորութիւն Լէժանտի, Էրէլինդի ժողովածուի (collection) մէջ, զիրք Գ. եր. 70:

(1) Ճանապարհորդութիւն աշխարհի չորս կողմը, զիրք 1 — ին, եր. 334. Լէյպցիլի, 1773:

(1) Բէլարէդէ Յիւր Ֆեօլիլիլուդէ — (յօրուած աղագիտութեան մասին), հատ. Բ, եր. 258:

թէ Մալլեկօլթի բնակիչները առաւել ընդոտ երեւոյս կերպարանք են ներկայացնում, և թէ նոցանից առաւել վեր բարձրանում են տափճանաւար նոր Հերթիաներու, Նոր-Մալէգոնիայի, Նոր-Ջեւրանդիայի և ըն ժողովուրդները Այս կողմերի Ողիսեօր, այն է Բէին Հօլդ Փօրտէրը⁽¹⁾ մեզ տուաւ, այն տեղ բնակուող մարդիկների զանազան ցիւղերի վերայ այնպիսի ծիշտ և թանկագին տեղեկութիւններ, որ մեզ մեռած միայն սոյնօք ընտել նիւթեր ցանկանալ աշխարհքի և միւս մասերի քիւնստիւն և քիւնստիւն աշխարհաղբուրթեան համար. նա մարդու պատմութեան համար իբրև հիմունք կ'ծառայէր . . .

Ս. ՏԵՐ — ՍԱՐԳՍԵԱՆՑ.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՀԱՄԱԿԱՐԹԻՒՆՆԵՐ

ԵՒ

Ա.ՁԱԿՅՈՒԹԵԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ԿԱՐԵՒՈՐԹԻՒՆՆԵՐ.

Մի տէրութիւն որչափ և հարուստ լինի իւր սեփական արքունական արդիւնքներով և եկամուտներով, որչափ և առատաձեռն լինի ժողովրդի հոգևոր, բարոյական, մտաւոր և նիւթական զարգացման և բարգաւաճութեան համար հիմնած և պահպանած բազմատեսակ հաստատութիւններով, այնու ամենայնիւ չէ կարող հասնել նա իւր այդ վսեմ նպա-

տակին, չէ կարող չնայէս կատարել իւր անհրաժեշտ պարտաւորութիւնը՝ մինչև որ ինքն ժողովուրդը, ինքն ամբողջ ազգը, աջակից և գործակից չլինի իւր տէրութեան բարոյապէս և նիւթապէս: Տէրութիւնը իւր բազմաթիւ և ծանր պարտաւորութիւններից այն մի քանիսը կարող է աւելի յաջողակ կերպով լցունցանել՝ որոց վերաբերութեամբ վայելում է նաեւ ժողովրդի համակրութիւնը և աջակցութիւնը: Բազմաթիւ օրինակներից վերցնելով մինք:

Տէրութիւնը անշուշտ պարտաւոր է հոգալ ժողովրդի, ազգի, մտաւոր զարգացման ծանրակշիռ գործի վերայ, վասն զի այդ գարգացողութիւնից կախուած են նորա միւս ամենատեսակ զարգացողութիւնները — բարոյականը, նիւթականը, և ըն:

Նւրոպական տէրութիւնների բազդատութիւնը և վեճակադրական փաստերը պարզ ապացուցանում են որ՝ այն ազգը աւելի շատ վաստակել է և վայելում է ամենատեսակ բարօրութիւնքը, որոյ մտաւոր զարգացման մակերեւոյթը կամ առօրեանը աւելի բարձր է: Այսպիսի խորհրդաւոր պարտաւորութիւնը կատարելու համար տէրութիւնը գործադրում է շատ տեսակ միջոցներ — ժողովրդական դպրոցներ, միջնակարգ ուսումնարաններ, բարձրագոյն դաստիարակչական դպրոցներ, ճեմարաններ, ուսումնական ընկերութիւններ, ժողովրդական մատենադարաններ, թանգարաններ, և ըն, և ըն, վերջապէս մի ամբողջ նախարարութիւն ժողովրդական լուսավորութեան գործերը կառավարելու համար, և այս բոլոր և սոցա նման շատ հաստատութեանց վերայ ծախսում է ա-

(1) Փօրտէր, դիտողութիւններ (Remarque) իւր աշխարհքի չորս կողմը մասնաբաժնորդութեամբ վերայ, հատ. 2. Բէրլին, 1787.

հազին գումարներ: Բայց ի՞նչ նշանակութիւն կարող են ունենալ և ի՞նչ գործ կարող են կատարել ազգի ընդհանրութեան հետ համեմատաբար սակաւաթիւ ուսումնարանները և նոցա նման հաստատութիւնները, և նոցա վերայ ծախսած համեմատաբար աննշան գումարները: Ինչպէս կարող է տէրութիւնը այս համեմատաբար սահմանափակ միջոցներով ծաւալել զօրքսան — քառասուն միլիօն ժողովրդի մէջ մտաւոր զարգացողութիւնը, լուսաւորութիւնը հետեւաբար և ամենատեսակ բարօրութիւնքը՝ եթէ ինքն ժողովուրդը, ինքն ընդհանրութիւնը չհամակրէ և չաջակցէ իւր տէրութեան մի այսպիսի խիստ ծանրակշիռ գործի մէջ, մի այնպիսի գործի մէջ, որը ծառայում է անմիջապէս նոյն իսկ ժողովրդի շահերին: Աւարդարեւ ժողովուրդը, որչափ և սակաւ զարգացած լինի մտաւորապէս, մի տեսակ բնազդմամբ միշտ զգում է իւր անհրաժեշտ պարտաւորութիւնը այս կէտի վերաբերմամբ և միշտ պատրաստ է լինում համակրել և աջակցել տէրութեան թէ բարոյական գործակցութեամբ և թէ նիւթական օժանդակութեամբ: Աւ որչափ աւելի բարձր է ժողովրդի մտաւոր զարգացումն, որչափ աւելի լաւ ճանաչում է նա իւր այդ պարտաւորութիւնը, այնչափ աւելի է տէրութեան ցուցած զօր. համակրութիւնը և աջակցութիւնը, այնչափ մեծ են և առատաձեռն նորա նիւթական օժանդակութիւնը: Այսպէս շատ պետութեանց մէջ ինքն ժողովուրդը հաստատում է և պահպանում է բազմաթիւ ժողովրդական ուսումնարաններ և այլ հաստատութիւններ մի և նոյն նպատա-

կին հասնելու համար, կազմելով բազմաթիւ ընկերութիւններ: Այսպէս Անգլիայի ժողովրդական ուսումնարանների ամենամեծագոյն մասը պահպանում է ինքն ժողովուրդը՝ վայելելով շատ ընդարձակ ինքնակառավարութիւն, և տէրութիւնը շատ սակաւ ծախք ունի նոցա վերայ և առաւել ևս ստիպւած միջամտութիւն նոցա ներքին կառավարութեան մէջ: Բայց ժողովուրդը չէ բաւականանում այս ընկերական գործունէութեամբ, այլ շատ անզամ հանում է իւր միջեց այնպիսի ազգասեր և ուսումնասէր անձինք, որը իւրեանց ահազին նուիրաբերութիւններով յառաջ և յառաջ են մղում ժողովրդի ընդհանուր մտաւոր զարգացման գործի յաջողութիւնը, թողնելով իւրեանց անուան համար ամենապատուելի և անուանալի յիշատակներ թէ իւրեանց ազգային և թէ ընդհանուր մարդկութեան պատմութեան մէջ:

Եթէ ժողովրդի համակրութիւնը և բարոյական ու նիւթական գործակցութիւնը այսպէս հարկաւոր են տէրութեան, որոյ ամենատեսակ ոյժերը անհամեմատ բազմաթիւ են և հզօր, ապա ուրեմն որչափ առաւել ևս հարկաւոր են ժողովրդի ղեկավարի համակրութիւնը և աջակցութիւնը մի վարչութեան, որը պատմական անխտելի հանգամանաց զօրութեամբ ունի բազմատեսակ պարտաւորութիւններ և չունի արտաքին ստիպողական ոյժեր: Ահա այդպիսի մի վարչութիւն է մեր Եկեղեցականութիւնը: Ինչպէս յայտնի է մեր եկեղեցական դասը դարաւոր հնութեամբ նուիրագործուած իրաւունքների զօրութեամբ պարտաւոր է հոգալ նա և իւր Ազգի և

օտի բարոյական — մտաւորական զարգացման վերայ, այլ և որբոյ, այրեաց, չքաւորաց, անանկաց, օտարականաց, հոգեկան միխթարութեան և նիւթական խնամատարութեան վերայ: Այսպիսի պարտաւորութիւնքը լցուցանելու համար հարկաւոր են ուսումնարաններ, որբանոցներ, աղքատանոցներ, հիւանդանոցներ, և ին: Աւարդարեւ շնորհիւ մեր սուրբ Հայրապետաց և զործունեայ հոգեւորականաց մի ժամանակ Հայաստանը փայլում էր բազմաթիւ վանքերով, եկեղեցիներով, ուսումնարաններով, հիւանդանոցներով, աղքատանոցներով, և ին, բայց այն ժամանակներում մեր եկեղեցական դասը ունէր կարեւոր ոյժեր, այն ժամանակներում Հայկական թագաւորութեան կամ ինքնիշխան կառավարութեան վարչութիւնը միշտ պատրաստ էր օգնել, աջակցել եկեղեցական վարչութեան, որպէս և իսկ օգնում էր աջակցում էր առատաձեռնութեամբ: Իսկ այժմ, երբ մի և նոյն պարտաւորութիւնները մնացել են եկեղեցական դասի վերայ, և զուցէ աւելի շատացել են ըստ պահանջման ժամանակիս ողուն, բայց չքական, կամ խիստ և խիստ նուազ են սեփական ոյժերը, որպէս կարող է պարտավճար լինել նոյն եկեղեցական դասը, եթէ ինքն ժողովուրդը յօժարամիտ պատրաստականութեամբ չհամակրէ, չաջակցէ նորան: Աւ մեր ժամանակակից հասարակական գրիչները և զործիչները փոխանակ շարժելու և զարգացնելու ահա այդ իսկ համակրութիւնը և աջակցութիւնը ժողովուրդի մէջ, նոքա ամենայն ջանք թափում են բոլորովին ոչնչացնել նաեւ եղած համակրութիւնը և աջակցութիւնը, մի ձեռք,

մի սարսափելի անդունդ բանալ ազգի երկու զլխաւոր մասների մէջ, և այս կամ դիտակցաբար — դիմելով մի որոշեալ նպատակին, կամ անդիտակցաբար — Հասկանալով իւրեանց զործունէութեան և ճշտութեան ազդակործան հեռեանքները, անձնահաճութեամբ փափաղելով հասարակական գործիչ երեւալ, ազատամիտ հանդիսանալ, ճշմարտասէր ձեւանալ . . .

Այդ պոռոտախօս անձինք երկու դասակարգի ևս մասին փաթաթել են թէ՛ եկեղեցական դասը վատնող է, չգիտէ նպատակին յարմար գործ զնել ժողովուրդի առատաձեռն նուէրքները, բոլորովին անընդունակ է ազգին առաջնորդ լինելու, ժողովուրդը շատ է տուել, բայց ի զուր, և ին: Բայց ո՞չ ապաքէն բարոյական գործակցութիւնը աւելի հզօր է և աւելի հարկաւոր, քան թէ նիւթականը. ո՞չ ապաքէն մեր ժողովուրդը միշտ ունեցել է ազատ և լայն իրաւունք հսկել իւր եկեղեցական դասի գործունէութեան վերայ. ո՞չ ապաքէն մեր եկեղեցին, մեր ուսումնարանը, ինքն ժողովուրդին է շինում և կառավարում իւր միջից ընտրած երեցփոխաններով և հոգաբարձուներով. ո՞չ ապաքէն մեր քահանան, մեր Աթուղիկոսը, մեր առաջնորդը (բաց ի Ասատուանի վեճակներէց) ինքն ժողովուրդին է ընտրում իւր միջից: Պատուելի պոռոտախօսներ, եկէք խոստովանվեցէք որ՝ եթէ մեր եկեղեցական դասից ոմանք անում են անկարգութիւնների, դարձեալ ինքն ժողովուրդին է մեղաւոր. նայեցէք մեր պատուելի երեցփոխանները ինչպէս են վարվում եկեղեցական փողերի հետ, տեսեք մեր ուսումնասէր հոգաբարձուները ինչպէս են կա-

տաբուժում իւրեանց պաշտելի պարտաւորութիւնները, նկատեցէք մեր ժողովուրդը ինչպէս է ընտրում իւր քահանայքը, դիտեցէք մեր վիճակները ինչպէս են ընտրում իւրեանց առաջնորդները, վերջապէս ուշ դարձրէք ինքն ազգը ինչպէս է ընտրում իւր Աթոռադիրներ . . . : Աթէ այս բոլորը ծանր և անաչառ ուշադրութեան առնէք, կարծեմ դուք ինքեանքդ, պատուելի պոռոտախօսներ, եթէ միայն չէք շահախնդիր և անբարեմիտ, այլ ճշմարիտ և անկեղծ էայ, յետ կառնէք ձեր բոլոր յարձակումները, բամբասանքները, և հայհոյանքները, զորս այդպիսի առատաձեռնութեամբ թափում էք եկեղեցական դասի վերայ: Դուք կասէք թէ՛ եթէ ինքն ժողովուրդը պիտի տայ փողը և ինքը ժողովուրդը պիտի կառավարէ ազգային բոլոր հաստատութիւնքը, հապա ի՞նչ հարկաւոր է եկեղեցական դասի միջամտութիւնը, նորա ցանկութիւնը առաջնորդող դեր խաղալ ազգային գործերի մէջ: Բայց ես կ'զատասխանեմ որ՝ նախ՝ ոչ ապաքէն եկեղեցական դասը է մի մասն ազգի և դոյն իսկ պատճառով իրաւունք ունի մասնակցել ազգային գործերին, և երկրորդ՝ ոչ ապաքէն քաղաքական հանգամանքների զօրութեամբ ժողովուրդը ղեռ ևս չէ կարող ինքնին հոգալ իւր ազգային պիտոյքները, այլ կարող է անել այդ միայն յանուն եկեղեցւոյ և եկեղեցական զատուանմիջական առաջնորդութեամբ: Ապա ուրեմն կամ աշխատեցէք, եթէ կարող էք, տալ ազգին կարեւոր ինքնակառավարութիւն, և կամ մի՛ շտապէք, մի՛ աշխատէք ոչնչացնել և եղած մասնիկները: Այլ եթէ ճշմարիտ էայ էք, եթէ բարե-

միտ էք և անկեղծ ազգասէր, եթէ յիշաւի յաւում է ձեր սիրտը թշուառ ազգի համար, աշխատեցէք, ի հարկէ մի կողմ նետելով քաղաքական անտեղի և ցնորական զաղափարները, զարգացնել ժողովուրդի մէջ նիւթական և բարոյական համակրութիւն և աջակցութիւն առ իւր եկեղեցական դասը, հաստատել սէր և միաբանութիւն, ամրապնդացնել ազգի դիւաւոր երկու մասների մէջ միութեան բարոյական շաղկապը, որպէս զի ձեռք ձեռքի տուած միասին գործեն, միասին հոգան էայաստանեայց եկեղեցւոյ պայծառութեան և ազգի բարոյական — մտաւորական զարգացման և ընդհանուր յառաջադիմութեան ամենահարկաւոր դրոճերի և միջոցների վերայ: Յայնժամ՝ արդարեւ դուք կ'լինիք հասարակական գործիչներ, ազգի ազնիւ և բարեմիտ անդամներ, եկեղեցւոյ հարազատ զաւակներ, մարդկութեան մտերիմ բարեկամներ, և ապագայում բաբի և զովելի յիշատակյալ արժանի անձինք . . . :

ՊԱՆԱՆԱՐԱՐԱՆՆԵՐ ՐԱՍՏԱՐԱՆՆԵՐ

ԷԼ Ի՞Նչ է ՄՆԱՅԱԾ.

Լուսափայլ օրերն Հայկեան քաջ ազգին
Բազմը փոխարկեց դարուց մթաղին,
Եւ իւր մայրնի հողեց տարազիր
Օտա՛ր երկնի տակ վճռեց թափառիլ.
Հնազանդեցաւ Հայն և ելաւ դնաց
Ինչպէս Նախահայրն զրախտից արտաքսուած.
Էլ ի՞նչ էր մնացած:

Պանդխտիկ Հայ ազգն իւր կեանքը թշուառ
Մեղմեց ամեն տեղ խեղքովը ճարտար.
Պարզեց վեհ ողին, ձիւք, հանձար՝ տաղանդ,
Եւրոպան դարձուց իրեն նոր զրախտ.
Նախանձեցա՛ւ բազմն, իջուց նոր հարուած՝
Մէկ հօր որդիքը բաժնեց յիրերաց.
Էլ ի՞նչ էր մնացած:

Բաժնեց սլառակտեց սուրբ Պրիգորին Հօտ,
Հախառակութեան ըրաւ նախանձորդ.
Մէկ մասը սրտիւք դարձուց Սենաար
Խոր տղիտութեան ձղկով խաւար,
Միւսին աճեցուց այդի զիտութեանց,
Նոյապէս բերքէն խմցուց չափազանց.
Էլ ի՞նչ էր մնացած:

Յաւեցաւ Եւրոպ ընդունակ ազգին
Եյս բազմապառակ՝ տխուր վիճակին.
Բայց կարեկցութեան անցուց չափ՝ սահման
Տքնելով ընել իրեն ազգական.
Մի մասն հարսնացաւ Հռովմին կաշառուած,
Ոմանք Լուտերին, ոմանք ալ Յունաց,
Էլ ի՞նչ էր մնացած:

Ճմլեցաւ ոխրոր անմահ Պրիգորին,
Ոսկերք քստմեցան Հայկին՝ Երամին.
Պրիգոր բարեխօս յարեաւ մեր Փրկչին,
Պիւցաղունք թախանձ արկին դու բազդին.

Տէրը զթացաւ իւր հին զաւակաց,
Բաղին ալ ժպիտը արձակեց յանկարծ,
Մէկ բան էր մնացած:

Յարոյց մեր մէջէն Հովիւ քաջարթուն՝
Որ ցրուած հօտին շնորհէ միութիւն.
Ազգի մեծ մասին լինի ախոյեան,
Աւերակաց վրայ կանգնէ ճ'անարան.
Եւ սարսուցելոց՝ պանդուխտ Հայկազանց
Յիշէ թէ լեզու և կրօն նախնեաց
Միայն են մնացած:

ՀԱՅԿՈՐԴԻ.

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ
Ի ՄԵՋ ՊԱՐՈՆ ԱՔԳԱՐՈՒ
ՅՈՐՈՒԹԻՒՆԵՆ ԱՐԿԱՐԵՆՆԸ

Ա.

Արձակավայր ի դահլիճ տան՝
Վեհ ծերունին ճնմէր միայն,
Միտք իւր ի ծուփ տատանէին,
Վասն աններկայ իւր անդրանկին.
Ինքն ընդ անձին խօսէր մեջիկ
(Վառ իգորով սրտածմբիկ).
Յուզի եղի զիմ՝ սիրելին
Ո' անառողջ հիւանդագին.
Ձնա ի ծով յօտար տահման
Ի զիւտ անձին առողջութեան՝
Առաքելի յուսով քով Տէր
(Յայն բան աղիք իւր գալարէր).
Ոհ միւսանգամ տեսից զնա,
Կամ տաճ համբոյր աչաց նորա.
Ի զիրկս առից զքեզ Արզարո
Ցուփ ծերութեանս և մսիթարո
Թէ գայ արդեօք ժամ չարաշուք
Գուժեղ զաղէտ վիշտ և շշուկ.
Կամ թէ կարօտ՝ ցաւ կարեւրէր.
Կարօտ ի քէն, մահու հրաւեր:

Յիս եկեցէ և ի դամբան,
Իջից առանց քո տեսութեան.
Գորովաբար զայն անդաճէր
Ձօրն և զամիս կարդաւ թուէր՝
Յորմէ հետէ իւր անդրանիկ
Գնաց՝ և զարձ մաղթէր ողջիկ:

Բ.

Որչափ ի յուշ զըրդալին իւր ածէր
(Ձոր մոռանալ և ոչ վայրկեան մի կարէր),
Այնչափ տաղնապք ի խորհուրդս իւր յորդէին,
Այլ ոչ ծերուն զարիւթիւն ընկճէին.
Հաս գուժաբեր ժամն և վայրկեան մահահոտ,
Կարծես զգայր ծնողական սիրտ զթոտ.
Ի գործատունն նամակատան մուտ ծառայ՝
Մտտոյց զթուղթ պահարանաւ սեաւ եզրեայ.
Հայրն ի ըացուտ զիտէր, սիրտ իւր բարախեաց.
Էռծաւ կնիք, հարազատին մահ գուժեաց.
Հաս թախծութիւն որպէս սեաւ ամպ յայն վար-
կեան
Էարկ զիւր քօղ ի դէմն եղբարցն ամենայն.
Խոր լուծիւն տիրեաց խուն, դառն յոյն
պահու
Գարկացան դէմք, սիրտք ճմլէին, ցաւ ազգու.
Ձաղի զշիթս աչք հոսեցին անմուռնչ,
Այլ ուժգնապէս սիրտք սուզեցան ի միմուռնչ:

Ոչ որ յեղբարցն զգոյժն յայտնել հօր իշխեր,
Այլ զգաց նա, զլիւն աղիք և հեծեր.

Որպէս ի դէմն զողբ և զջալ մինչ զիտեաց,
Անհասնաբար զբուժիւն նա խղեաց.

«Ո՞ր դռնն արկածք այսօր հասին, սիրելիք,
Մի՞թէ օրհասն յիւր իրկն առ զիմ անդրանիկ.
Թէ այդ իցէ կամքն Աստուծոյ է օրհնեալ.

Մի՞ լայք օրդեակք, փառս է արժան նմա տալ,
Թաշկինակեաց զարտասուս իւր մեծն յեղբարց

Փառք տանն այնմիկ և հօր իւրում՝ վայս ասաց,
«Ողջ լեր վեհ հայր կեանք քո կացցէ յամս

Թուղի անդ որձ աւաղ, գնաց իմ եղբայր,
Օրհասն գնա կորցեաց ի մէջ. դռնն արկած.

Տիրասահման հաս վախճանին մահացուաց.
Այլ ո՞չ նորա մարմինն ոչ հաս անադան.

Դարձոյ առ մեզ հանդիլ յոտանն ի դամբան,
Յետ վախճանին ի մէջ արկեղ փառադարդ

Զիմ հարազատ հանդուցանեն շնորհագարդ,
Եւ զմոսն զղի նորա խնամաբար

Յղեւ առ մեզ ի զիւր սրտից վշտահար,
Զորս յայտնեցի՝ համբանն աղցեաց գութարեր,

Լոեաց և ցաւք սոսակացան և եղեր,
Եւ ճերմուշոյն ի սիրտ վշտաց ծուփ և բոց

Իրզանային որպէս ալիք հոծ և հոծ,
Ոչ մարմնացաւ այլ ևս երկար ունիլ ժոյժ.

(Թէպէտ անձին արիաբար բռնն հար յոյժ),
Ուստի լոյկ մեկուսացաւ յիւր սննեակի.

Փակեաց զբուրս, ազատ ողբալ զիւր որդեակի,
Գ.

«Աստանոր որդեակի որդեակ սիրասուն
Զհրաժարական ետուր քո զողջոյն,

Եւ ես զքեզ յիմ ունելով ի գիրկ
Հայցեցի յեկն՝ զարձ աւալ քեզ ողջիկ.

Մինչ խանդաղածեալ փառէի զքեւ,
Խինդ էառ իմ սիրտ, ողբ զեղաւ զինեւ.

Կարծէի զքեզ կորզին յիմ քրկաց
Ո՞հ, ստոյգ յուղի գնացի անդարձ.

Երանաց իմոց ծնունդ անգրանիկ
(Յուշ անկա զքեզ՝ զկանին աղիք),

Ծերութեան իմոյ ընկերակից դու,
Մոռացայց զքո զրօցելն աղու.

Եղբարցդ ի միջի տօք ծերադոյն,
Մոռացայց զքո սէր որդեական,

Որդեական սէր միշտ գորովական,
Որդեական սէր միշտ գորովական.

Որդեական սէր միշտ գորովական,
Որդեական սէր միշտ գորովական.

Որդեական սէր միշտ գորովական,
Որդեական սէր միշտ գորովական.

Եղբարցդ ի միջի տօք ծերադոյն,
Մոռացայց զքո սէր որդեական,

Որդեական սէր միշտ գորովական,
Որդեական սէր միշտ գորովական.

Ոհ, կարօտ ի մէջ ի վայր տարանջատ
Յուշ անկա զքեզ սիրով անընդհատ.

Այլ ոչ որ ի մէջ աշխարհ քեզ էր,
Մինչ քո զղացմանց անձուկ ջերմէր.

Ի վարկեան վերջին օրհասին ի կէտ
Զգտեցան անշուշտ բաղձանաց քոց մտ

Առ սիրուն զաւակաւ առ քաղցր ամուսին
Առ հայր առ եղբարս առ տուն հայրենին.

Այլ Պաքայից սուր և հատու մանկաղ
Թարչամեցոյց քո զնովածնս, աւա զ,

Յօտար ի սահման ա՜հ կարօտակէզ
Հանդեպ, մեզ բաժին թողեր վշտաց զէզ.

Այլ սիրտիանաց սակաւ ինչ նշխար
Մնայ աղէկաբոլ որտիս վշտահար.

Ընկալնու զքո մահակիր մարմին
Եւ գորովանօք տալ համբոյր վերջին.

Պատկերանայ ինձ քո վերջին բարբառ
Զոր արտասուածոր բանիւ սիրաւառ.

Արտասանեցի համբուրիւ աջոյ՝
Զաղօթս օրհնութեամբ՝ առնել վասն քոյ.

Մահանացուաց կեանք՝ ստուէր վաղանցուի,
Աշխարհի կենցաղ՝ պատիւ յեղիւղի.

Ստացար դու որդեակ ի յաւեժական
Ի կայս արդարոց ի յարկ ցնծութեան.

Ոչ հաճոյացաւ աղօթս Աստուծոյ
Սակա միւսանգամ զքեզ զրկելոյ.

Փառք և գոհութիւն սուրբ կամաց նորա,
Բարի են բարի՝ զոր ինչ առնէ նա.

Այլ մնայ ինձ պարտք անմոռանալի,
Յօղաղին աչքք վստ սիրով սրտի.

Վասն քո որդեակի աղօթս անդադար,
Առնել և հայցել՝ քեզ հանգստեան վար.

Այդպէս աշխարհէր փսխի ծերունին
Եւ աչք իւր թացին զցօղ տրտմաղին.

Ներքին զգացմունք յաղէտից մընուր
Խորով լինէին կարծես իբր ի հուր.

Որչափ մարդկաբար յուշ անկա զորդին,
Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին.

Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին,
Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին.

Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին,
Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին.

Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին,
Այնչափ և ցաւք զիւր զսիրտ կտտէին.

Իսկ մինչ յԵրարիչ զսւշ իւր վերամբարձ,
Սիւզ ի սիրտ նորա կարծես որ շնչեաց:

(Արդարեւ գործք քո՛ւ Տէր, են անքննին,
Փոխես զՏնոց ի շունչ զաւագին,
Ո երանի թէ և գեհննին հուր
Զքանայր այնպէս փոխեր զսրակ իւր):

Սրբեաց զարտասուս յաջաց իւր իսպառ,
Զգաց քաջալեր սիրտ ողեսպառ,
Ողբ և ջայլ մանկանց լսելի եղին,
Զորս սիրտին՝ ել ի սենեկէն:

Գ.

Ի սրահին մատաղորեար ջոկ մանկտեաց
Մեծակական ամբաստային զձայն լալեաց,
Թաւալէին ցողք արտասուեաց կայակ կայլակ
Յանմեղութեան աչաց նոցուն որպէս վտակ:

Ո մանք ձայնեն «Պապա՛ Պապա՛» ո՛ր չուե-
ցար:

Զի ոչ դարձար լքեալ զմեզ որբ և անհայր,
Եւ կէսք կարդան, ափսոս ափսոս մեր «Չառ-
բաքի»:

Նա մեռեալ է — մեր ոչ տեսցուք — նա ոչ դարձցի:

Սողոգողելով դիմեն յիրեար տալ մխիթար,
Մինն զմիւսայ կաշնու զձեռս կարեկցաբար:
Մի՛ լար մի՛ լար, առէ ժող, այլ ընդհատին
Զայն իւր և բան ի զգգամանց տխուր սրտին:

Ծերոյն տեսեալ զայն տեսարան, գորովեցաւ
Եւ զնոսա կաշնու ի զիրկ իւր փութացաւ,
Միում միում տայր զհամբոյր, ողջագորբեր,
Եւ սիրտին շիթս արտասուեաց յաջաց սրբեր:

Իսկ տարածիզ հանգուցելոյն համեստուհին
Մեկուսացեալ յառանձնութեան իւր սենեկին,
Թանայր զզոգ իւր արտասուօք կարկտապէս
Այր ի հոգեղ զիշտք ծփային կոհակապէս:

Ակն արկաներ յիւր սիրելին սրտկապան
Իբր ի ծաղկոց երաշտութեամբ եղեալ խոպան,
Էր մտախոհ, քանի՞ դուռն է այրեաց վիճակ,
Սեանք մենաւոր, ժամք և աւուրք ցանդ տրտմա-
հակ:

Հեծէր հեղիկ՝ խօսէր մնջիկ՝ ինքն ընդ անձին,
«Եւ ի՞մ աւուրք երջանկաւէտք՝ աւա՛ղ անցին»,
Հոգեղս հատոր և կէս անձին թռեաւ յինէն,
Դառն ինձ բաժակ մատուցեալ անխնայօրէն:

Մատաղ մանկունք ի՞մ՝ հօր դարձին միշտ ա-
կընկալ

Հարցանէին. «Մայրիկ, Պապայն երբ ունի գալ»:

Եւ ես նոցա տայի խրախոյս թէ մերձեալ է
Դարձ նորա, և անձնուրոց ձեզ ընծայս բերէ:

Նոքա բերկրեալ մի զմիով ելանէին,

Եւ զմիմեանս բանիւ իմով աւետէին:

Արդ սրտաբեկ ողբան ջայլեն կսկծալի,

Որոց ի ձայն աղէտօշոր սիրտ ի՞մ լինի:

Ուրեմն Աբգար (անունդ հոգեղս վառէ զխանդ)

Ազգամբ հոգեղոյ յիս ուղղեցիր վերջին զբանդ:

«Թէ զղաւակս ի՞մ խնամեալի հայրագորով» —

Գիտէիր զի առնես զչու անդարձ մարմնով»:

Ե.

Մինչ ծնդաւէր այն փափկասիրտ աղնիւ տիկին

Աղիողորմ լայր և ողբայր զիւր ամուսին,

Վեհ սկեսրայր նորա որպէս քաջ ղեկավար,

Ի վշտածուի պահու այնմիկ հրաման կարգայր:

Զի եկեցեն ի գահի՞ճ, անդ որդիք հարսունք

Ակումբ առնել լսել զիւր բան, նաև թողունք:

Ըստ հրամանին սպասաւորք ձեպեն ի կոչ,

Դան ժողովին որդիք թողունք, որ մնաց ոչ:

Միայն բամբիշն այրեացեալ գեռ յիւր սենեակ

Առնէր զկոծ, պատուէր առն իւր զյիշատակ:

Բաղխեն զգուրս տագեր կանայք քորք սիրակից

Եւ մտանն, վշտացելոյն են վշտակից:

Խօսեն զբան վշտափարատ քաղցր և ամբ

Դուլ տալ ողբոյն՝ զքայր իւրեանց ածեն յողոր

Ապա յայտնեն վեմ իւրեանց հօր զհրաման

Յակումբ դնալ և անդ լսել զնորա բան:

Նա հրա իրին ակնածաբար կացեալ հուր

Յամաքեցոյց զիւր արտասուս, թէպէտ աղբու

Սրէր զցաւ ներքինն ի մարդ, այլ զհրաւէր

Յարգեալ զհօր՝ ընդ քերցն ելեալ առնա դիմեր

Ծերն առնիթիւր իւր աթոռոյն ընդ ալմէ կոյս

Բազմեցուցեալ գնա, կարգար նմա խրախոյս:

Նա անբարբառ լքէր զբանն, յուշն ամբարէր

Բան սրտաշարժ հոգեկալցոյր էր զոր խօսէր:

Լուսաց ապա խոր լուծիւն տիրեաց յայն վայր

Սակաւիկ մի և միւսանդամ վսեմաբար,

Սկիզբն արար խօսից իւրոց վեհ ծերունին,

Ամենեքեան կան ունկնդիր բանից նորին:

«Որդեակ՝ հարսունք՝ և թոռունք իմ, միշտ սիրելիք»

Վիշտ պարանեաց զամենեսան զմեզ սաստիկ, Զի ուսհահորդ մեր նապեին փոխեաց զիւր ուսհ Դնաց ի վայր որ քան զմերն է գերակայ»

Այլ ոչ գարձցի քանզի հրաման իւր Արարչին եհաս նմա, կորցեաց ի մէջ մահ զիւր բաժին. եւ մեք համայնք ընդ նոյն ունիմք գնալ շաւիղ (Օջ թէ վարուք Տեսաւնահաճոյ, սուրբ և ուղիղ)։

Ողբալ զնա անմխիթար է մեզ անձահ, Յոր ոչ Աստուած հաճի և ոչ մեզ գոյ ինչ շահ, Ուստի առնիլ մեք հոգ տարցուք զոր արժանն է Ի գործ բարիս մատն Աստուծոյ օժանդակէ։

Դրոց է բան, «որդիք լիցին հարց փոխանակ», Երդ մեր Արգար Տեսաւն շնորհիւ ունի զաւակ Արուս և էգս, այլ անդրանիկ նորա լիցի Փոխանակ իւր, և ի մէջ նա նոյն ծանիցի։

Նա չէ մանուկ տիօք մօտք, այլ պատանեակ, եւ ըստ անուանն՝ կարէ զհօրն իւր յիշատակ Նախամեծար յարգել, պահել միշտ կենդանի Ուստի ցանկամ զի նա Արգար մեզ եղիցի, ։

Ընդ այն հաճեալ ամենեցուն՝ յոտն կացին եւ զկրտսերն՝ որպէս Արգար՝ ողջունեցին, եւ ծերունին համբուրելով նորին ճակատ, Թէպէտ հակիրճ, սակայն աղղու առաց խրատ, «Ըստ Եղիսէի աշակերտին Եղիայի»

Օջ թէ հանգէր ի քեզ, Արգար, շնորհաց Հոգի, Յայսմհետէ յուսամք զի գու լիջիր այր այլ Տալ զպտուղ բարեհամբաւ և կատարեալ, ։

Լուծաւ աղոնն, և այր անձիւր մեկուսացաւ, Այլ ի նոցունց թախծութեան վերք ոչ բուժեցաւ, Ո՛վ մահ, դառն է յիշատակ քո, և է լեղի, Բաժակն ի քէն յուսմ պատուցեալ մարդկան աղգի։

Օ.

Որպէս յեղանակ անձեւահասոսան Անդք մերթ չու առնեն՝ դարձեալ խտանան, Մերթ ցօղիկ տեղան, և մերթ յորբսօղէտ, Ծերոյն ի սիրտ ցաւք՝ տիրէին նոյնպէս։

Եւ և էլ առեալ՝ դուլ ոչ առնէին, Մերթ մեղմնով՝ մերթ սուր՝ հարուած աղղէին, Նա դարձի մարմնոյ որդւոյն սիրելոյ, Սայր անկհատոյց, զիւր առնուլ աղոյ։

Քան երկու աւուրց հոլովեալ շրջան Հաս լուր բաղադրեալ տխուր բերկրութեան, Թէ ի Գանգէսի կայ ի ջուր հասեալ «Յարութիւն Արգար» նաւ՝ դիպարձեալ։

(Արգար տարածեալ ի քուն մահաբեր Հատեալ ճանապարհ յուղի աղիքեր Հանգէր դեռ ի գիրկ հօրն իւր՝ ըստ անուան Տխուր, այլ զիպուած՝ տրժանի յիշման)։

Ծերունին վառեալ սիրով որդեսէր, Որդւոյն ընդ յառաջ գնալ շտապէր, Ընդ որ բարեկամք ծանօթք մերձաւորք Պատուասիրաբար եղեն ուղևորք։

Ի նաւ իւր ելեալ սրացող ի ջուր, Ծուխն յամպ ելանէր զանիւս վարէր հօր, Որ արագավազ ընթացեալ այնպէս՝ Ի նաւ դիպարձ եհաս փութապէս։

Սիրտ ծերոյն տրտիայր՝ որչափ հուպ մատչէր, Զի իւր զգացմունք նոր հրդեհ վառէր, Այլ նա բուռն հարեալ կրից և անձին՝ Զվիշտս ի սիրտ իւր պահէր առանձին։

Խարսխեալն ի նաւ հասեալ՝ յայն ելին, Նաւաստիքն ի սուղ համակեալ կային, Նաւապետն եկեալ աջ տուեալ ընդ աջ՝ Ծերոյն ողջոյն ետ և տրամահառաջ, ։

«Ի դարձս այս անգամ (խօսելով ասաց) Հարի ձեզ պաշտօն տխուր արտասուաց, Ոչ բերեալ մեզր՝ ձեզ շահավաճաւ, Այլ զսիրելիք աւաղ անբարբառ։

Նա ահաւարկի ի խել կայ նաւուն Արժանամեծար հանգուցեալ ի նոյն, Որու՞մ ծերն ասաց, (ընկուղեալ ի վիշտ)։

«Գոհ զվստակոց զսիրոյդ եմ միշտ, Փոխեցին զբայլ, զողորմ ի ծերոյն Լինէին ի ծունկ, ի դնալ նորուն, Այլ արիաբար ոգի ի բուն՝

Չոգաւ նա ուր կայր սիրելոյն մարմին, Ի տախտակամած սենեկին յատակ Եղեալ Գրգռել տխուր սեռաւ դիպակ՝ Արիղ դիպարձիկ շքեղ զարդարուն, Սայր յարմարապէս հանգուցեալ ի նոյն։

Եմուտ անդ վառմ ծերունին և հայր Անմուռնչ հեծէր արտասուօք խոկայր։

Գրկեաց զտապան որ զորդին կրէր
 Գէնն ի նա մածեալ անյադ համբուրէր:
 Մերթ ձայներ «Աբգար» այլ կերկերէր ձայն,
 «Մռաջար զմեզ» . . . կցկցէր միայն,
 (Նա սիրէր ողբալ դադանի և դանխուլ,
 Իսկ անդ ծանօթից շուրջ պատէին բոլը):
 Եկին նախ եղբարք՝ տային զհամբոյր
 Գային թայրաթոսք և բարեկամք իւր
 Մղձկեալ քամին զարտառուս յաչաց
 (Այլ ո՞ յարտասուաց զհաճ ինչ քաղիաց):
 Մինչ անդ սրտառուչ նոյն դէպք լինէին,
 Շաղք յօտար ազգաց կացեալ դիտէին,
 «Գորովասիրտ են (ասեն) աղզ Հայկեան»,
 Այլ ոչ մեղի կամ թարց հոգոյ արուժեանս:
 Պատրաստել զհաց արկանել սեղանս
 Նաւապետն յայնժամ արձակէր հրաման,
 Որ մինչ կազմ եղեւ, կարդաց զհրաւերո
 Զյուզարկաւորս ի ճաշ, և զիւր տեր:
 Բազմեցան կարգաւ շուրջ զսեղանով
 Կերակուրք առատ՝ ըմպելիք յորով,
 Այլ կարէ՞ ուտել՝ ո՞ր սիրտ վերք ուտեն,
 Վէրք սրտի՝ կարծես՝ զկոկորդ փակին:
 Մինչ իւրաքանչիւր ըստ ասորժակի,
 Ճաշակեալ յագուրդ ետուն անդ հացի
 Նաւապետն յոտին կացեալ խօսեցաւ
 Կարեալ ի ձեռին՝ բաժակ լի գինեաւ:
 «Ո՛ւ արժանայարգ բարեկամ՝ պարոնայք,
 Հաճութիւն խնդրոյս յուսամ զի դուք տայք,
 Աբգարու օրհնել զպիրճ յիշատակ
 Զայս սիրողարար քամեցէք բաժակս,
 Հաճեալ համայնից որք անդ բազմէին՝
 Զհանգուցելոյն յիշեցին զոյին,
 Բարեկամութեամբ՝ հայցելով հանգիստ
 Քամեցին բաժակս՝ դարձեալ առին նիստ:
 Առին զխարիսխ՝ հօնը արկին ի բով,
 Զուեցին, յաչաց անհետանայր ծով,
 Զջուր հերձանէր ընթանայր արագ
 Յափն կոյս գետոյն թաւալէր կոհակ:
 Հասին յարուարձանս քաղաքին մեծի,
 Ուր այգեստանեայց շարք են ըստ կարգի
 Պահն էր արշալոյս՝ լոյս զմութ վանէր,
 Յարեկեան կոյս՝ չող արիւնոյն ծագէր:

Նաւն արշաւաստյր չուոյն եղ դադար
 Արկանէր խարիսխ կուռ շղթայաշար:
 Զի իջուցանել տանել ի ցամաք
 Անդ էր որոշեալ՝ զդին յարգունակ:
 Պատրաստ էր յայնժամ ի գետափն անդ մերձ
 Կառք ննջեցելոյ, սարօքն իւր հանդերձ,
 Կառք և երիվարք սևազոյն համակ,
 Անդ և այլ կառաց կային զուսարմակ:
 Զի շատ բարեկամք անդ ընդառաջեալ
 Մնային իջման մարմնոյն հանգուցեալ
 Ում՝ յուղարկաւորք լեալ մտերմապէս,
 Կազմեցին ապա չու հանդիսապէս:
 Կային անդանօր և մակոյկ քառեակ
 Գեղափայլ ներկեալ ի գոյն կապուտակ
 Նոքօք գետածն՝ լինէին զբօսանք,
 Գեղանի նոցա սենեակ՝ նստարանք:
 Որոց զեկալարք զպարան լուծին,
 Եւ թիւփարեալ ի նաւ դիմեցին,
 Իսկ արքն ի նաւին՝ տխուր վաստակօք
 Հանէին զդին՝ բարձեալ դաստակօք:
 Պարան մետաքսեայ անցուցեալ ընդ օղ,
 Յարկեղն ի վերայ արկին և զայլ քօղ,
 Պահէլ ի փուշոյն անտխեղձ մաքուր,
 Իջուցին անպէս ի նաւակն ի ջուր:
 Իջ և ծերունին և սրղիք նորայ,
 Եւ կսկծանօք եղեն դիպակ:
 Իսկ այլ բարեկամք այլովք նաւակօք
 Իջին ի ցամաք, վարեալ թիակօք:
 Հասին՝ ուրանօր ոտից էր դադար
 Հանգոյց ի կառս անդ զդին՝ կառավար,
 Եւ իւրաքանչիւր յիւր կառք ու պատգարակ
 Ելեալ շարժեցան, չուոյն այս էր կարգ:
 Էր կառք գիակիր՝ ի չուն նախընթաց
 Ոյր գնայր զհետ անիւն հայրաբարձ,
 Եւ ապա յորով կառք շարադասեալ
 Եղբարք մտերմաց յուշիկ հօղովեալ:
 Ի պահու յայնմիկ բազմութիւն կայր խիտ
 Ի հասարակաց ձեմեկեացն հօղիտ
 Որոց զայն տեսեալ չու հանդիսաւոր,
 Հարցանէին ո՞ է այն ուղիստ:
 Ափսոս կարգային լինելով ահա,
 Զէր այր անաւոյ տարածեալն ի մահ:

նորա յոգնաթիւ ծանօթք անդ կային
Որք ընդ նորին դառն օրհաս ցաւէին:

Սուրբ Եկեղեցւոյն հնչէր զօժարկու
Զանգակ բամբաձայն ի նմին պահու,
Եւ զուռն Յարութեան Տաճարին սրբոյ
Բաց էր յընկալնուլ զղիական յարգոյ:

Քահանայն կրէր սրբութեան զգեստ
Եւ կերպարանօք տխուր և համեստ,
Ի մատուցանել ի պատրաստի կայր
Զսուրբ Պատարագ զղոհ փրկարար:
Ժամանեցան անդ, առնէր զըրզիւն
Յուզարկաւորաց կառաց շառաչիւն,
Բարձրին բարեկամք զարկղ դիմարձիկ
Մուծին ի տաճար, թախծագէմ՝ լոկի:

Անդ դասք կանանցնոյն երամք մանկտեաց
Զարտօսր ի մրմուռ թափէին յաչացոյ
Տային զհամբոյր, ոհ, կաթոգնարար
Ի համեստուհին աղէտք ծովանայր:

Լռեցին սրոց ձայնք և հեկեկմունք,
Եւ սկիզբն առին զպրաց երգեցմունք,
Ջերմագութ աղօթս հայրն առնէր առ Տէր,
Վասն հանգուցեղոյն զբարիս մաղթէր:

Պատիւր են և սին, շուք սեթեթեթեթ
Աղօթք են պիտոյ վասն առն հանգուցեալ,
Այլ վաճ է նմա, որ ինքնին գործէ
Զբարիս որ ինչ հոգւոյն պիտոյ է:
Յանկ ելին աղօթք սուրբ Պատարագի
Եւ կատարեցաւ պաշտօն փառացի,
Էջ ի դիւկ հոգոյ, եմուտ ի դամբան,
Արդարեւ ստուերք են աւուրք մարդկան:

Է.

Զի՞ այլ պշտցեալ վսեմ՝ ծերունիդ
Հայիս ի խշտի սիրուն անդրանկիդ
Աչք քո կայ անթարթ, և սիրտ ի յերեր,
Խորհուրդ աղմկեալ, և միտք տարուբեր:
Ծնելոյս յաշխարհ՝ այդ է անյղիւժ
Սահման և շաւիղ, ելք անդառնալի,
Վախճանիլ հարկ է, այլ ոչ մեռանիլ,
Լաւաղոյն ի կեանս ի կենաց փախիլ:
Պալ աղէտոշոր սրտիդ մխիթար
Թէ այնպէս ի քուն հանգեսւ քո Աբգար:

Հաւատ նորա սուրբ, զործք առաքինի
Օգնեցեն նմա, յօրն աներկի:

Որք և շարժեցին զիմ՝ խաղ պոկկար
Զվախճան նորա ի սրտաշարժ լար,
Հայրենակցարար ի յերգ արկանել,
Եւ խոնարհաբար զայն քեզ ուղերձել:

* * *

Այս ողբերգութիւնը եւ նկարագիրը
ի կալիաթայէ առ մեզ խրկելով՝ խընդ-
րած էին Արարչի ամսագրոյս միջո-
ցաւ ի լոյս ընծայել, զոր եւ մեք կկա-
տարեմք ի պատիւ ԱՅԳԱՐԵԱՆ ՏԱՆ Եւ ի
յիշատակ անմահ անուան բարեպաշ-
տին Աբգարու Պ. Յարութիւնեան:

ԱԶԳԱՅԻՆ

ՆՈՐԱԳՍԵՆ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍԻՆՔ:

Վեհ. Հայրապետ ի Կն ամսոյս Բա-
րեշնորհ Ներսէս, Աստուածատուր եւ
Խորէն Ծ. Վարդապետները Եպիսկոպոս
ձեռնադրեց:

Առաջին երկուքը՝ այս ինքն Ներսէս
եւ Աստուածատուր Ծ. Վարդապետնե-
րը երուսաղեմի Ս. Յակոբեանց վանուց
միաբաններէն էին, որք եւ համաձայն
որոշման եւ ընտրութեան նոյն վա-
նուց Միաբանական Ս. Ուխտին Տնօրէն
Ժողովոյ՝ եւ ըստ խնդրանաց Ս. Պատ-
րիարք Գեորգ Տ. Եսայի Արքեպիսկոպոսի՝
բարձրացան Եպիսկոպոսութեան աստի-
ճանին եւ ուխտեցին միանգամայն ցը-
կեանս սպասաւորել ի պէտս Ս. Տա-
ճարի Հայոց Յակոբեանց Վանուց եւ

Տնօրինական Ս. Տեղեացն: Իսկ վերջինը՝ որ է Խորեն Ծ. Վարդապետ Մխիթարեանց, որ ի ներկայիս Կ. Պօլսոյ Հայոց Կեդր. Վարչութեան Կրօն: Ժողովոյ Ասենապետն է: Եղեսիոյ Վիճակին Առաջնորդ ընտրուած լինելով՝ նոյն թեմին վերայ ըստ նախնական սովորութեան եւ կանոնաց ուխտիւք Եպիսկոպոս ձեռնադրեցաւ Համաձայն Հանրագրութեան եւ Խնդրանաց Ժողովրդեանն, որոյ Համար Կ. Պօլսոյ Ս. Պատրիարք Գեր. Տ. Ներսէս Արքեպիսկոպոս կարեւոր վկայականը տուած էր:

Արդ շնորհաւորելով յիշեալ նորապսակ Եպիսկոպոսաց նոր եւ վսեմ պաշտօնը՝ կրարեմաղթեմք՝ զի շնորհիւ եւ ողորմութեամբ Տեառն՝ առաւել զօրանան միշտ յօգուտ եւ ի բարգաւաճանս Ազգիս եւ Եկեղեցւոյ Հայաստան: Եայց շահատակելոյ եւ արգիւնաւոր գործերով եկեղեցւոյ Ժիր՝ քաջարթուն՝ բարեվաստակ՝ եւ պարգերես պաշտօնեաներ Հանգիսանալոյ:

— Յիշեալ Եպիսկոպոսունք ԵԳՆ ամսոյս աստի ի Ս. Էջմիածնէ մեկնեցան իւրաքանչիւրն իւր պաշտօնավայրը երթալոյ Համար:

ՁԵՌՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ԱՔԵՂԱՅԻՑ:

Մայր Աթոռոյս Ս. Էջմիածնի Միաբաններէն Զոհրապ, Երանոս, Մկրտիչ, Ննուք, Դաւիթ եւ Մելքիսեդէկ շնորհունակ Սարկաւագունքն ի 21 ն ամ-

սոյս ձեռնադրութեամբ Գեր. Պետրոս Արքեպիսկոպոսի Վեհապետեան Կուսակրօն Քահանայութեան աստիճանին արժանացան, եւ նոյն առուր յերեկոյեան ժամերգութեանն վեղար ընդունելով Աբեղայ օրհնուեցան:

Ըստ վաղեմի սովորութեան՝ յիշեալ նորընծայից ձեռնադրութեան միջոցով անուանքն փոխուելով՝ (Զոհրապն Տէր Սարգսեան) Հմայեակ, (Երանոսն Գէորգեան) Բարդուղիմէոս, (Մկրտիչն Յովակիմեան Շահնազարեանց) Աւետիք, (Ննուքն Մովսիսեան) Յուսիկ, (Դաւիթն Սաթուհեանց) Գարեգին, եւ (Մելքիսեդէկն Գազէգեանց) Աստուածատուր անուանուեցան:

Կյուսամք եւ կրարեմաղթեմք ի Տեառնէ՝ զի վերոյիշեալ նորընծայք՝ Աստուծոյ Տաճարին եւ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ եւ Ազգի անձնանուէր արժանաւոր պաշտօնեաներ լինին, ճանաչելով իւրեանց արժանացած պաշտաման փեմութիւնը եւ պարտուց ծանրութիւնը ըստ կարի ջանան յարգիւնս իրազոր: Ըել ինչ որ առաջի սրբոյ սեղանոյ եւ Աստուծոյ՝ ի ներկայութեան Ժողովրդեան յանձն առին եւ ուխտեցին կատարել սիրով՝ Խոնարհութեամբ՝ Հրեշտակաւորութեամբ՝ Ժուգականութեամբ՝ Կատկառ ի պաշտօնավայրն եւ Եկեղեցական օրինաց՝ աւանդութեանց՝ ծիսից՝ արարողութեանց եւ պատուիրանաց անթերի գործադրութեան, եւ այսպէս միշտ պարտավճար լինելով՝ փառաւորութիւն առաջի Աստուծոյ եւ մարդկան:

Յետագայ նամակը եւ կանոնքը Ախալցխայէն առաքելով առ մեզ՝ թախանձանօք խնդրած էին հրատարակել ամսագրոյս մէջ:

Որքան փափաքելի էր՝ զի Ախալցխոյ եկեղեցականք սիրով եւ եռանդեամբ յարատեւէին իւրեանց ընթերցասիրական ընկերութեան եւ ջանից մէջ հետզհետէ աւելի եւս արգիւնաւորելով, միանգամայն այլոց քաղաքացի եւ տեղեաց քահանայից եւ համայն եկեղեցականաց նախանձելի բարի օրինակ դառնային, որով մերազնեայ ամեն կարգի եւ աստիճանի անձանց եւս մխիթարութիւն եւ խրախոյս կտային:

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆ ԵՎԵՂԵՑԱԿԱՆԱՅ ՅԱԽԱԼՑԽԱ.

Խմբագրո-լեան Արարաց ամսագրոյ.

Կարեորութիւն ունեցաւ մեր նորաբաց Ընթերցարանը խնդրել ի Խմբագրութենէդ Արարաց ամսագրոյ տեղի շնորհել իւր թերթերուն մէջ հրատարակելու ի լուր մերազնեայ ընթերցասիրաց ի նորոյ հաստատութեամբ եւ վիճակաւոր Սրբադան Գեորգի Գարբիէլ Արքեպիսկոպոսէն վաւերացած աւոր կանոնները, շմանալէս ընծայուած զրբերը, թղթերը եւ յամէ ամիս դրամական նշանակուած քահանայից նպաստները ընթերցարանին, եւ ուրիշ ազդասէր անձանց միանուազ ընծայքը յականէ*): Եւ թէ ի՞նչ նպատակաւ մեր միարանութիւնը առիթ ունեցաւ նորա բացմանը յ 30 էն Մայիսի տարւոյս:

Նկատելով թէ՛ պարագորդութիւնը տաղտկացուցիչ է մարդոյ եւ վնասառթիւ ամեն ժամանակի:

Ինչու որ մարդս դողով ընտրութիւն ընկերասէր, ցանց կկարօտի ընկերական սփոփանաց թէ խօսակցութեան, թէ խորհրդածութեան, եւ թէ ընթերցանութեան ատեն խելահաս դատողութեանց ձեռք կկարկառէ ընտրելին ի գործ դնելու: Սուտի հոգեւորական դասուցս Ախալցխոյ կարի ցանկալի եղաւ ունենալ Ընթերցարան, ուր պարագ միջոց միաստահ ընկերական սիրով ժողովիլ եւ պարագիլ յընթերցումն եւ ի խորհրդածութիւն ան մեզ վերաբերեալ հոգիշահ եւ օգտաւէտ ուսումնական գրոց, թղթոց եւ լրատագրաց, եւ ի՛ զուր չմաշել ժամանակնիս, ստաջինը այս:

Երկրորդ՝ թէպէտ բարեմիտ նպատակ ունեցաւ Ընթերցարանիս բացումը եւ առ այն որքան մեր կարեքը կզօրէր՝ պատրաստել մեզանից անոր ըզզալի հարկաւորութեան համար վայելուչ մեծ գրասեղան ծածկոցաւ, քանի աթոռներ եւ վաթսնիւ չափ զրբեր, որուն մասնակցեցան սմանք ընծայատուութեամբ ազդասիրական հոգեով, որք մի առ մի յականէ զրուեցան ժապաւինեալ տուամարի մէջ, եւ առ անկորուստ պահպանութիւն՝ յանձնեցաւ մեզանից տարւոր ժամանակաւ նշանակուած ընթերցարանապաշտին եւ դանձապաշտին դրամական նպաստները եւ զրբերը պահարանի մէջ զետեղած: Այլ տակաւին ընթերցարանը ունի կարօտութիւն այնպիսիաց, որոյ մասին կխրախուսէ բարեմիտ ազդասէր եւ ընթերցասէր համազգայնոց եւ խնայողաց՝ յոր եւ իցէ օժանդակութիւն թէ զրոց կողմանէ, եւ թէ մի մի օրինակ ուղղելու յանուն Ընթերցարանիս յառաջիկայ նոր տարիէն, լինելով միանգամայն նախանձաւոր բախաց լստ առաքելոյն՝ որ լուքն են:

Եղիա Ա. քահ. Համբարձումեանց
Մարտիրոս քահ. Մեծատունեանց
Թուդէս քահ. Տէր Վարդանիտանց
Կարապետ քահ. Տէր Գրիգորեանց
Համբարձում քահ. Ջրպետեանց.

Համ. 5.

Ի 4 Հոկտեմբ. 1876 թ.

ՅԱԽԱԼՑԽԱ.

(*) Ամսագրոյս թերթից անձկութեամբ ջնդեցին ներկայ նամակէն եւ կանոններէն դատ՝ նոսր ընծայեալ իրեղէնքը եւ ընծայատուաց անունները եւ ընդհատարակել:

Պատմէն հաստատութեան ընթերցարանին.

«Մտադիր սիրով և մեծաւ հաճութեամբ ըն-
«կալեալ զգովելի դիտաւորութեանդ 2-երոյ ըզ-
«յայտարարութիւնն որ ի 11-ն Յունիսի տարւոյս
«ընդ համ. յաղագս ձեանալոյ յԱստուա-
«ծապահ քաղաքիս ձերում՝ զընթերցարան սահ-
«մանեալ պիտաւորապէս ի պէտս հոգեւորակա-
«նաց տեղւոյս և միանգամայն յակն արկեալ
«զկանոնադրութիւնն առաջարկեալ մեզ ի ձէնդ
«ի հաստատութիւնն շնորհ ունիմք զձերմէ բա-
«րեւէր և օրտաւէտ մտադրութեանց և ահա
«մերովս ստորագրութեամբ հաստատեալ զկա-
«նոնս զայնոսիկ դարձուցանմք ընդ սմին առ
«ձեզ ի գործադրութիւն՝ մաղթելով զանվրէպ
«և զանթիւրի յաջողութիւնն զովելի ձեռնար-
«ակութեանդ ձերոյ »:

Զօրպիսի հաստատութիւնն հանգերձ կանոնիք
ի ձեռն Հոգեւոր կառավարութեան գրութեամբ
իւրով ի 23 Յուլիսի տարւոյս համ. 268՝ ստա-
ցաւ միաբանութիւնն մեր:

Կ Ա Ն Ո Ն Ք

ԸՆԹԵՐՑԱՐԱՆԻՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

Հ Ո Ք Ե Ն Ո Ր Ա Կ Ա Ն Ա Յ Հ Ա Յ Ո Յ

ԱՆԱԼՑԻՈՅ ՔԱՂԱՔԻ.

Ա.

Նպատակ և վաղձան Ընթերցարանին է տալ
զիրութիւնն բոլոր Հայ քահանայից, սարկաւա-
գաց և դպրաց Ախալցխոյ քաղաքի յազատ ժա-
մանակս յարտաքոյ քահանայական և Եկեղե-
ցական պաշտամանց իւրեանց ժողովեալ ի նմին
ընթեռնուլ զայլ և այլ գրեանս, զամսագիրս,
զլրագիրս և զօրագիրս ցարդ հրատարակեալս և
հրատարակելիս այսուհետեւ թէ ի Հայ և թէ ի
Ռուս լեզուս Այսու աղագաւ և անդամք Ըն-
թերցարանին համարին վերջիշեալ հոգեւորական
դասք և քարտուղար Հոգեւոր կառավարութեան:

Բ.

Տէր Առաջնորդական փոխանորդն Ախալցխոյ
համարի պատուաւոր անդամ՝ և՛ վճարէ յօգուտ

Ընթերցարանին միանուագ ի տարին որքան և
կամի:

Գ.

Ընթերցարանն զետեղի ի միում ի սենակաց
Եկեղեցական տան գտանեցելոյ ի գաւթի սուրբ
Փրկիչ եկեղեցւոյն և յատկացելոյ վասն հերթա-
կալ պատարագիչ քահանայից:

Դ.

Աղբիւրք պահպանութեան Ընթերցարանին են
«) այլ և այլ կամաւոր նուէրք և ընծայատուու-
թիւնք յօսուամասեր և ի բարեպաշտ անձանց
բ) թոշակք ընկալեալք յանդամնց Ընթերցա-
րանին:

Ե.

Յընթերցարանին գոն չորեքին մասեանք ժա-
պաւինեալք և իսկական ստորագրութեամբ բոլոր
քահանայից, վաւերացուցեալք, յորոյ առաջնումն
գրին ամենատեսակ նուէրք և ընծայատուութիւնք
ի զանազան անձանց ստորագրութեամբ նուիրա-
տուոցն և ընծայատուաց, յերկրորդումն թոշակք
ընկալեալք յանդամնց, յերրորդումն ամենատե-
սակ կահ – կարասիք ընթերցարանին, իսկ ի չոր-
րորդումն թիւ և որքանութիւնն ամենատեսակ
գրեանց, ամագրոց, լրագրաց և օրագրոց Ընթեր-
ցարանին, Յայտցիկ մատենից առաջին երեքն մը-
նայոց են առ զանձապահն ընթերցարանին, իսկ
վերջինն առ Ընթերցարանապետն:

Զ.

Իւրեքանչիւր անգամ ի քահանայից պարտի
հատուցանել յօգուտ Ընթերցարանին իսկզբան
իւրաքանչիւր ամսոյ զքսան կող. արծաթիս, իսկ
սարկաւազունք և դպիրք զտասն կող. արծաթիս,
զորս ընկալեալ գանձապահին նշանակէ ի պատ-
շաճեալ մատենին տալով վճարողին յիւրմէ կող-
մանէ զապահովագիր, ուր պարտէ ցուցանել զօր-
քանութիւնն թոշակադրամոյն, զօր. ստացման և
զլուսահամար մասնինն ուր գրեցաւ ի մուտս:

Է.

Յաւարտ երկից ամսոց գանձապահն պարտ է
հրաւիրել ի ժողով զբոլոր անդամն ընթերցա-

րանին և մի առ մի ցուցանել զամենատեսակ Նը-
ւերս և ընծայոյ թէ զդրամականս և թէ զգրեանս
յորոց առաջինն յետ կաղմկոյ զօրինաւոր ար-
ձանագրութիւնս զրի ի մուտս ի դրամական մա-
տենին ձեռամբ զանձապահին իսկ երկրորդն ի
մատենին գրենւոյ ընթերցարանին ձեռամբ ըն-
թերցարանապետին, որում և յանձնեալ լինին
այնորիկ:

Ը.

Բոլոր դրամք ընթերցարանին պահին առ
բանձապահն, որ չունի իրաւունս առնել որ և
իցէ ծախս կամ ի ձեռս բերել որ և իցէ գրեանս
առանց նախընթաց դրաւոր արձանագրութեան
և լուծման բոլոր անկամոց. յաւարտ երկից ամ-
սոց մատենաք զանձապահին ստուգեալ լինին
յանդամոց և վաւերացուցանին:

Թ.

Ընթերցարանապետն պարտ է նոյնպէս յա-
ւարտ երկից ամսոց առաջի առնել անդամոց ըզ-
մանրամասն ցուցակ այլ և այլ գրենւոյ ընթեր-
ցարանին ի ստուգութիւն և ի վաւերացումն:

Ժ.

Առանց դիտութեան և լուծման ընթերցարա-
նապետին ոչ որ յանդամոց չունի իրաւունս ըն-
կալնուլ յընթերցարանէն զորպիսի և իցէ գրեանս,
կամ զպարբերական հրատարակութիւնս, քան-
զի վասն ամենատեսակ կորստից սեղահանու-
թեան ընթերցարանին պատասխանատու է նոյն
ինքն ընթերցարանապետն:

ԺԱ.

Ամենատեսակ պարբերական հրատարակու-
թիւնք պարտին մնալ եօթնօրեայ ժամանակաւ
յԸնթերցարանին, իսկ այնուհետեւ կարեն ան-
գամք ստորագրութեամբ տանիլ ի տունս իւր-
եանց, իսկ մատենաք ստորագրութեամբ տարեալ
լինին ի տունս յամենայն ժամանակի միամսեայ
միջոցաւ և ոչ աւելի վասն իւրաքանչիւր մատենի:

ԺԲ.

Ընթերցարանապետն պարտ է ինքնին ստանալ
ի սուրհանդակատանէ՝ զամսագիրս և զլրագիրս

ընթերցարանին և ապա յետ ընթերցման և հար-
կաւորութեան անդամոց գետեղել զնոսին կար-
գաւ ի պահարանի ընթերցարանին:

ԺԳ.

Տուչութիւն մատենից, ամսագրոց և լրագրաց
տուեալ լինի մասնաւոր անձանց յառժամանա-
կեայ գործածութիւն ի տունս նոցա, յայն դէպս
միմիայն և թէ անձինք այնորիկ վճարեցեն յօ-
շուտ Ընթերցարանին վեց ուրլի ի տարին
մուտ պարպիտեացի յընթերցարանն արգելեալ է:

ԺԴ.

Իւրաքանչիւր որ յանդամոց պարտ է հսկել
յամենայն աւուր յԸնթերցարանին հերթակա-
լութեամբ: Յորժամ հերթակալն վասն կարի
գործոց ինչ կամի բացակայիլ, զպահանութիւն
ընթերցարանին կարէ հերթակալն յանձնել
միւում յընկերացն, կամ ի ժամահարաց, բայց
պատասխանատուութիւն վասն պատահեալ կո-
րէստիցն մնայ ի վերայ հերթակալին:

ԺԵ.

Դրունք Ընթերցարանին բացեալ լինին յա-
մենայն աւուրս յՑրդ ժամէ տաւաօտեան ց12
ժամն, զինի ճաշու. իսկ յ2րդ ժամէ յետ միջօ-
րէի ց7րդ ժամն երկրորդն:

ԺԶ.

Յընթերցարանին զոյ ցուցակ հերթակալաց
բոլոր թուոց աւուրց. նոր հերթակալն պարտ է
ստանալ ի հնոյն զառձեռն գրեանս զամսագիրս
և լրագիրս և ստորագրել ի մէջ պատշաճեալ
սեղանական մատենին, որ նոյնպէս վաւերացեալ
է ստորագրութեամբ քահանայից:

ԺԷ.

Ընթերցումն յԸնթերցարանին պարտի լինիլ
պատշաճաւոր լուծութեամբ և ուրոյն ուրոյն, բայց
եթէ ներկայ գտեալ բոլոր անդամք կամիցին, կա-
րէ մի ոմն ի նոցանէ բարձրաձայն ընթեւնուլ,
իսկ այլք լսել:

ԺԸ.

Մարթէ Է նոյնպէս երբեմն խօսիլ ընթերցարանին զայլ և այլ իրաց վերաբերելոց քաջանայական պաշտամանց, եթէ այդու ոչ խանգարեցին կարգք և կանոնք ընթերցարանին:

ԺԹ.

Թէ և բոլոր անգամք ընթերցարանին օգտին համահաւասար իրաւամբ, բայց որպէս հայր և որդի, քաջանայքն պարտին հայրաբար իմն սիրով վարել ընդ ստրկաւագաց և դպրաց, և սոքա որդիական հնազանդութեամբ և յարգանօք առ քաջանայաւ և ստորաշրջութիւնք յարձանադրութիւնս ընթերցարանին ի վաւերացուման մասնից պարտի լինել ըստ աստիճանի և հասակի:

Ի.

Ընտրութիւն գանձապահին և ընթերցարանապետին ի միջոյ նոյն իսկ անգամոց անեն ըստ անգամք ընթերցարանին կազմելով առ այն զարձանագրութիւնս յորում ամենեքեան պարտին ստորադիւն:

ԻԱ.

Թէ գանձապահն և թէ ընթերցարանապետն ընտրին միամեայ ժամանակաւ:

ԻԲ.

Յաւարտ իւրաքանչիւր ամի լինի ընդհանուր ժողով ըստ անգամոց, որք յետ քննութեան և ստուգութեան ամենատեսակ գործոց ընթերցարանին՝ տպագրութեամբ յազգային լրագիրս հրատարակին զայնցանէ իւրոյ հասարակութեան:

ԻԳ.

Զխիականն ի Թիւմակ. Հոգեւոր Իշխանութեանէ հաստատեալ կանոնաց՝ պարտ է մնալ առ գանձապահն, իսկ պատճէն նորին ստորադրութեամբ գանձապահն և ընթերցարանապետին՝ մնալոց է ի վերայ սեղանոյ ընթերցարանին:

ԻԴ.

Այսորիկ կանոնք կարեն յաւելուլ կամ պակասիլ ըստ հանգամանաց և դիպաց ժամանակին:

Ի ԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ.

Տփլեաց Մէղս-Հայաստանի լրագրոյ խմբագրութիւնն՝ եկեղեցական — կրօնական դիտելեաց եւ կանոնաց մէջ ասարցուցեալ տգիտութեանը աւելի պարզ մի օրինակ ցոյց տուած է 46 թղթ թուոյն մէջ կարգալոյժ՝ միանգամայն եկեղեցւոյ հաղորդութենէն իրեւ հոտեալ անդամ արտաքսեալ եւ բազմածանօթ մի անձը ի հաղորդութիւն Եկեղեցւոյ ընդունելով եւ նմին վարդապետութեան աստիճան շնորհելով որով յիշեալ խմբագրութիւնն մի Զարգացն հեղինակութիւն և իրաւունք ստանձնած ձեւանալոյ կհամարձակի, բայց մեր այսքանը աւելի ի զդուշութիւն Մէղս-Խմբագրութեան ազդելով, կյուսամք՝ զի կճանաչէ զինքն եւ այսպիսի մեղապարտ եւ զատապարտելի յանձնապատանութեանը՝ ձեռնբեցութեանց եւ զեղծմանց յաճախելէ կսկսի եւ իսպառ կհեռանայ իւր թիրթր եւս զգոյշ պահելով:

ՍԱՐԳԻՍ ԶԱՆՈՒՄԵԱՆՑԻ ՆՈՒԷՐ.

ԽՈՒՄԵՆԻԿԱՆ ԱՅԿԱՅԱՐԱՐԱՆԻ ՄԱՐԿԱՐԿԱՆ.

Պաշտպան անդամ Հոգեւոր Ծիփական Հայոց երկուց սեռից Դպրոցաց Աստրախանայ՝ Մոսկովաքանակ Հայազն վաճառական Սարգիս Գալստեան Պարոն Զանու մեանց՝ շարժեալ յազգապետական զգացմանց ի 15 ներկայ ամսոյ Հոկտեմբերի ընդ ձեռն Մեծապատիւ եղբոր իւրոյ Պարոն Ստեփաննոսի Զանու մեանց առաքեաց ի նուէր Դպրոցաց զմի հարիւր իննսուն հատ դասական Հայերէն և Ռուսերէն գրեանս ըստ քննութեան հաստատութեան Խմբագրութեան Դպրոցաց ընդունելով զայնս մեծաւ յարգանօք յայտնեաց զլրաւոր գոհունակութիւն ի զիմաց իւրոց Պ. Սարգիս Զանումեանց:

Զայսմանէ ծանուցանելով Խմբագրութեանդ խոնարհաբար ինզրէ հրատարակել տպագրութեամբ յէջս Արարատ ամսադրոյ զխախտանքի

աղյուսիրութենէ Պարոն Զանուժեանց ի տեղեկութիւն Համազգայնոց, և ի փառս և ի պատիւ անուան նորա:

Հոգաբարձոք Զովսէս Ա. Բահանայ Բունիաթեանց
Սիմէօն Պօպովեանց
Յովհաննէս Կիսայեանց
Մկրտչէ Բուրջալեանց
Դրեգսր Սողոմոնեանց

Համար 85

Ի 28 Հոկտեմբերի 1876 թի

Ասորբախան:

ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ԶԱՆՈՒՄԵԱՆՑԻ ՆՈՒԷՐ.

Խօսաբերութեան Արարապ ամսագրոյ.

Պաշտպան Անդամ Հոգևոր Ծխական Հայոց երկուց սեռից զարոցաց Ասորբախանայ Հայազն վաճառական Ստեփաննոս Գալստեան Պարոն Զանուժեանց՝ ընդ գրութեան իւրում՝ ի 19 ներկայ ամսոյ Հոկտեմբերի առաջի արտը Հոգաբարձութեանն զմի Հատ Գրամատոմանկ յաւիտեան ժամանակի տուեալ Ասորբախանայ քաղաքային Հաստրակական գրամատոմանկ ի 15 նոյն ամսոյ համ. 570, գումարաւ երկու հարիւր բուլլի արծաթի հանդերձ պատկանաւորն մակագրութեամբ, և ինչորեաց տոկոսեօք նոյն գումարի կրթել և ուսուցանել յՕրիորդաց Գալոցի զմի օրիորդ ի դասակարգէ չքաւորաց ի յիշատակ հոգւոյ հանգուցեալ օրիորդի Աննայի Մարտիրոսեան Նրօտեկեանց: Հոգաբարձութիւնն յետ ընդունելոյ ի նմանէ զայն գրամատոմանկ և յետ կարգաւորելոյ զարժանն համաձայն բարեգործական նպատակի նորա՝ յայտնեաց ի զիմաց իւրոց զըրաւոր դոճուանկութիւն, Զայսմանէ ծանուցանելով Խմբագրութեանդ խոնարհաբար խնդրէ զաղաքիական զգալմանց Պարոն Ստեփաննոսի Զանուժեանց հրատարակել ի տեղեկութիւն Համազգայնոց՝ և ի փառս և ի պատիւ անուան Պարոն Զանուժեանց:

(Ասորբախանի Հոգաբարձոց):

Հ. 84.

Ասորբախան:

Հետագայ պատասխանը անկողմնասիրութեամբ արժան եւ պարտք կհամարիմք հրատարակել:

Ի ՏՓԽԻՍԱՅ.

Խօսաբերութեան Արարապ ամսագրոյ.

Արարատ ամսագրի Յուլիս, Օգոստոս, և Սեպտեմբեր ամսատետրերի մէջ կարդացի մի յօդուած այսպիսի վերնագրով « Երեցիոխանութիւն՝ այս ինքն գանձադաճութիւն Թիֆլիսի եկեղեցեաց, շարադրեալ, որպէս երեւի յառաջաբանից ի Գ. Բ. Ե. եանցէ. Այս յօդուածագրողը, եթէ կարգացողը ուշագրութեամբ հետազօտէ ունեցել է ի նկատի ոչ թէ նկարագրութիւն Թիֆլիսի երեսփոխանների, այլ միայն Մոզնոյ եկեղեցւոյ այն ևս հարեանցի անցնելով նախկին երեսփոխանները նա դադարում է իմ երեսփոխանութեան ժամանակի վերայ. նորա նպատակը կամ որպէս Ասիացիք ստում են, փորագաւանքը ես եմ. և գործ զնկով իւր պարսկա — հնդկական տաղանդը՝ յարձակվում է իմ վերայ մի առանձին կըքով. ներքին կլինէր պարոն յօդուածագրողին, եթէ չլարակուած թշնամական ոգւով, գրէր նա իւր նկարագրութիւնը հանգարտ անկողմնակի և ճշմարիտ. բայց զժաղգարար բոլոր իւր տաճն և երկու յօդուածները ծայրէ ի ծայր լինելով ստութեամբ, ժայթքում են միայն թշնամութեան ոգի և թոյն. Մի և նոյն ժամանակը Պ. յօդուածագրողը աշխատել է տալ իւր նկարագրութեանը մի այնպիսի մեքենայական ուղղութիւն, որ կարողանայ գործի անձանօթ ընթերցողներին մինչև անգամ կասկածի մէջ ձրիել և գայթակղեցուցանել. ես բոլոր ստութիւնները մերկացնելով և ճշմարտութիւնը վերականգնելով համար՝ յաճն առայ պատասխանել Պ. Ը. եանցին յետագայք:

Աւաջին: 18, 2 թումն, երբ ես գեռ ևս հոգաբարձու էի ներսիսեան զարոցի Մոզնոյ եկեղեցւոյ գաւթումը գինի պատարազի չորս կիւրակի շարունակ լինում էր ընտրութիւն երեսփոխանի Թէդկետ և չորս անգամ ևս ընտրութիւնը ան-

կաւ իմ վերայ, բայց եւ չէի յանձն առնում հիւանդութեանս պատճառաւ։ Վերջապէս Մայիս ամսին 1872 թիւ բոլոր ժողովուրդը միաբերան խնդրեցին ինձ այնպէս որ այլ ևս չկարողացայ ընդդիմանալ և յանձն առայ երեսփոխանութիւնը միայն այն պայմանաւ, որ նախ կադրուրեմ իմ անողջութիւնս եւ անպա մտանեմ ի պաշտօն։ Ընտրողական թերթը նոյն իսկ ժաման ցտորագրեցին ամենեքեան և ներկայացուցին ուր հարկն էր։ Բայց սրովհետեւ նախկին երեսփոխան Ծովխանեանցը հրաժարուել էր իւր պաշտօնից ի 1 Յունվարի 1872 ամի և նորա պաշտօնը կոնսիստորիայն յանձնել էր նոյն եկեղեցւոյ աւագ քահանայ Ստեփաննոս Մանդլենեանցին վստայող եւ չմտանելով ի պաշտօն՝ գնացի լճակութեան համար Բորժում, և ապա զգալով զիս բոլորովին առողջ՝ մահ ի պաշտօն ի 1 Փետրվարի 1873 ամի, իսկ մինչև ցայն վայր երեսփոխանական պաշտօնը վարեց նոյն Աւագ քահանայն։

Երբեք։ Պ. յօգուածագրողը յայտնումէ թէ երեք տարուայ ընթացքումը եւ միայն մի անգամ եմ մտել Մոզնայ ծխական տղայոց ուսումնարանը՝ այն ևս անեկի նորոգութեան պատճառաւ։ Այս զարմանալի ստութիւնը միայն ծիծաղ կարող է յարուցանել։ Եթէ չյիշենք գոնեա միւս ժամանակները, որ անդադար վերահասութիւն էի գործում ուսումնարանին, թող մտաբերէր սորա յօգուածագիրը զեթ այն՝ որ հրեմեմ բարեյիշատակ Սարգիս քահանայն ամիսը մի անգամ մտանելով ուսումնարան, բաժանումէինք ուռձիկ ուսուցչաց։

Երբեք։ Պ. Ե. եանցը գրէ թէ՝ արեւմտեան կողմի փողոցում, ուր սանդուխքով են իջնում, իբր իմ՝ երեսփոխանութեան ժամանակ դռներ և լուսամուտներ են բացել առանց արգելման։ Այս ևս սուտ է, որովհետեւ Ն. . . ենց տան լուսամուտները, որ աջակողմումն են փողոցի, այնքան հին են, որ ոչ ոք չէ մտաբերում թէ դռն երեսփոխանութեան ժամանակն են բացուել, իսկ ձախակողմեան Շ. . . Ո. . . եանի լուսամուտը բացուել է առաջ քան զմտանին իմ ի պաշտօն երեսփոխանութեան։

Զորբեր։ Պ. Ե. եանցը գրէ թէ՝ եկեղեցական գործերը քահանայք և ժամկոչը վարձով կտա-

յին հարսանեաց համար, իսկ արդիւնքն իւրեանք կստանային և չէին ցոյց տալ։ Այս լուրը առաջին անգամն է որ լուսեմ։

Զեյթերբեր։ Պ. յօգուածագրողը յայտնումէ թէ եկեղեցական թաղերը պսակի, հարսանեաց գիշերները քահանայք և ժամկոչը կտային վարձով և փողերը չէին ցոյց տալ։ Այս սուտ է, որովհետեւ Մոզնայ եկեղեցում որքան պսակ պատահել է՝ քահանայք ստացել են վարձ թագերի մոմավառութեան վարձի հետ միասին և այս զլրամը միշտ ստացել եմ քահանաներից և մոծեալ եմ ժապաւինեալ մատենը՝ միայն առանց բացատրութեան թէ որքան են թագերի և որքան մոմավառութեան վարձք։

Վեյթերբեր։ Յետ ընտրութեան իմոյ ի պաշտօն երեսփոխանութեան, զկի քանի մի աւուր ստացուեցաւ յանուն երեսփոխանի Մոզնայ եկեղեցւոյ սնտոյիկ հրամանալիր Տիմիտի Գուբերնատորից մակագրութեամբ Վիճակաւոր Առաջնորդի Մակար Արքեպիսկոպոսի յորում յիշած էր թէ « շնայելով քանի մի հրամանագրելի, հին շինութիւնը Մոզնայ փոքր եկեղեցւոյ մնումէ մինչև ցարդ առանց քանդելոյ, վստայող ստիպմամբ պարտաւորումէր երեսփոխանին՝ նոյն իսկ ծրն առանց յետաձգելոյ ձեռն արկանել քանդել զայն »։ Որովհետեւ եւ հիւանդութեան պատճառաւ չէի մտած ի պաշտօն, այլ վարէր երեսփոխանութիւնը՝ որպէս վերելք յիշած է՝ աւագ քահանայ Մանդլենեանցը, վստայող նա պարտաւորվեցաւ կատարել այս հրամանը, նա քանդել է այս եկեղեցին ոչ թէ ի ձեռն Յոյների, այլ երեք Հայերի—Մանուկ Պողոսեանի, Խաչօ Աղամեանի և Յարութիւն Սիրակոսեանի, ծախս անելով ոչ թէ 1000 ռուբլիս, այլ 652 ռ. և 35 կոպ. Բայց որովհետեւ Ստեփան Աւագ քահանայն ամառային ժամանակը 2 ամիս և 25 օր աշխատել էր, ի ձեռն մշակների քանդած ագուռները մաքրել և ի մի կողմը դարսել, զօրով դէն ածել և եկեղեցական գաւիթը մաքրել տալու, վստայող համաձայն հրամանի վիճակային Կոնսիստորիայի ի 25 Ապրիլի 1875 ամի Թ. 729՝ արուեցաւ նորան ի վարձ հսկողութեան նորա ի վերայ այսր գործոյ ընթացքս երկու ամսոց և 25 աւուրց՝ յամիսն

30 ուրլի, — 85 ուրլի. Ահա բացատրուեցաւ, որ փոքր. Մոլդով եկեղեցւոյ քանդողը եղել է միայն Մանգիան աւագ քահանայն առանց իմ որ և իցէ գործակցութեան. Բայց զարմանալին այն է որ, որպէս ընթերցողը կնկատէ, այս 6րդ յօդուածը, սորա գրողը գիտութեամբ թէ անդիւտութեամբ բոլորովին խառնել է զօ. նա մէկ տեղ դրուած թէ Խ. Եանցն. պարտաւորուեցաւ առ 1000 ուրլի կապալով քանդել եկեղեցին. իսկ մի քանի տողից, յետ գրումէ, թէ քանդելու ժամանակն Խ. Եանցն բացակայ էր և եկեղեցական հաշիւներն աւագ քահանայի ձեռքն էին, և սա իբր 360 ուրլուց դուրս գալով 120 ուրլի մնացեալն վերաբարձնում երեսփոխանին, որ բոլորովին սուտ է:

Եկեղեցւոյ: Այս յօդուածումը Պ. Ե. Եանցը խօսումէ լուսարարի մասին, թէ նա ստանալով ամիսը 10 ուրլի, պահումէր եկեղեցին անմաքուր աղ և քահանայից մասին, թէ ի 4 քահանայից երեւմէ լինումէր երկեղեցան ժամրդութեան ժամանակ միայն մինը և ընդ Պապատութիւնն որ Պ. յօդուածագրողը աշխատումէ բարդել իմ վրայ այս մասին բոլորովին անհիմն է. նախ որ լուսարար Յովհաննէս դպիրը, որ այժմ քահանայ է միշտ մաքուր և խտակ է պահել եկեղեցին և նորա սրբադան անօթները, և շատ հազիւ էր պատահում, որ ես նորա իշխարութիւնքը դարձնէի որ և իցէ պակասութեան վրայ. իսկ ինչ կվերաբերի քահանայից եկեղեցի չգալուն, այս տեղ յօդուածագրողը ցոյց է տալիս իբր կատարեալ տղիսութիւնը, որովհետեւ երեսփոխանը չէ իշխող քահանայից վրայ:

Ուրիշք: Եկեղեցական արդիւնքը որպէս հարկն է ստանումէին քահանայք և տալով ինձ դրում էի ես ժապաւինեալ մատենում ամենայն օր, որպէս երեւի իսկ ժապաւինեալ մատենաներից, իսկ իմ բացակայութեան ժամանակն այս արդիւնքը ըստ յանձնարարութեան իմից ժողովում էր նոյն եկեղեցւոյ քահանայ արժանայիշաւ տակ Սարգիս քահանայ Տ. Յարութիւնեանցը, որ յայտնի էր որպէս Բարձր Հոգեւոր Իշխանութեանը նմանապէս եկեղեցական դասուն և ժողովըրդից իւր հաւատարմութեամբ և մաքուր խղճմտա-

նօք, և ապա ցուցակաւ յանձնում էր ինձ, որ և մոռցանում էի ժապաւինեալ մատենանը:

Ինչեւորք: Բէպէտ բոլոր յօդուածները միանգամայն լի են. կոպիտ ստուծիւններով, բայց այս յօդուածը, որի մէջ խօսում է Պ. Ե. Եանցը մեռելաբարձ կառքի վերայ, իբր թէ ես պարզեաւ լինեմ. Զ. քահանային, հնչումէ պարսկական ստուծիւնով. Այս կտորը որպէս ստացել եմ, նոյնպէս և յանձնեալ եմ միւս իրեղէնների հետ Երեսփոխանի պաշտօնակատար վերջիշեալ բարեփոխման Սարգիս քահանային ստորագրութեամբ ցուցակի վրայ:

Ցանկերք: Այս յօդուածի մէջ յայտնուած առարկան նմանապէս զարհուրելի ստուծիւն է. Պ. յօդուածագրողը ասումէ, թէ իբր ես 700 ուրլիով տներ եմ գնել Ջաւախեանցէն և Արուսեանցէն, և եկեղեցւոյ 7—8 սաժէն տեղը ընծայել եմ քաղաքին առ ի լայնացնել փողոցն առանց ժողովրդի գիտութեան: Եթէ Պ. յօդուածագրողը զխոյլին վարակուած չլինէր, նախանշում զէպ ի ինձ և մի փոքր աշխատանք յանձն առնուր ժողովել տեղեկութիւնք այս դործոյ մասին այն ժամանակ կհամոզուէր, որ ես լայնացրել եմ փողոցը համաձայն դրա որ կամաց ժողովրդականաց, որոց հաւատարմութեամբ վիճակային Անտիստորիայի ի Սինօք Սրբոյ Էջմիածնի և ստացեալ եմ հրաման նորա ի 13 Մարտի 1875 ամի Թ. 856. ըստ սմին ոչ աւելորդ համարիմ յարակցել զի վերջիշեալ 7—8 սաժէն ասացեալ դետիւնը, երբ ծայրէ ի ծայր լայնացու փողոցը, այս գետինը մնաց փողոցի մէջտեղը, որովհետեւ այս գետնի յետակողմը, համաձայն պլանի, դրուեցաւ պատը Պ. Բաբանեանցի, — ուրեմն եկեղեցական տեղը մնաց նորա առաջն փողոցումը (քուչումը). Այլ և այս քանի մի սաժէն տեղը ընծայել էր եկեղեցուն Ամիրաղեանցի ժառանգ Պ. Քէթիսեղեանցը փողոցի լայնացնելը համար, որպէս և կատարուեցաւ:

Մեղաւորներք: Այս յօդուածումը Պ. Ե. Եանցը երկարօրէն գրում է. թէ Մոլդու եկեղեցին պարտ է ունիլ մի ծխական օրիորդաց ուսումնարան. թէ առաջ ուսումնարանի տեսչութիւնը

վարձում էր Պ. Մ. Խանցէ տուն 750 ուրբով. թէ Պ. Ծովինեանցի ժամանակը հատուցանուի էր ի նպաստ ուսումնարանի 300 ուրբի իսկ Խ. Խանցի ժամանակն 400 ուրբի. թէ Պ. Ա. Խանցն համաձայնեցաւ վաճառել իւր տունը 8000 ուրբով, որ կբերէր եկեղեցւոյն 91200 ուրբի արդիւնք (sic). բաց ի սմանէ եկեղեցւոյ գաւառ թուով կար 8 — 9 տարւան շինութիւն, որի վերի յարկը բերում էր 300 ուրբի տարեկան. այլ և կրնակէին ժամկոչքն, ուխտաւորք և մի սենեակն էր պահարան կահ կարասեաց: Այս շինութիւններն արժէին 5000 ուրբի. Արքայպէս դրում է թէ երեսփոխանը գաղանի յատակագիծ շինել տուեց ճարտարապետին և յանկարծ սկսեց վերոյիշեալ շինութիւնն խորտակել տալ և կառոյց նոր շինութիւն մի երեսանի, որ արժեցաւ 12000 ուրբի և թէ այս շինութեան սենեակները ձրմեռը ցուրտ են և ամառն սաստիկ ջերմ:

Այս երկարօրէն գրած յօդուածը ծայրէ ի ծայր լի է ստույգութեամբ. բացատրելը մի առ մի հետեւաբար:

1.) Վիճակային կոնսիստորիայն հրամանադրաւ յանուն երեսփոխանի Մոզնոյ եկեղեցւոյ ի 29 Մայիսի 1872 ամի Թ. 1043 հիմնելով ի վերայ կամաց ժողովրդականաց նոյն եկեղեցւոյ՝ վճռեց հատուցանել Գայիանեան ուսումնարանին իւրաքանչիւր տարին 300 ուրբի իսկ ի յետագայ տարին դարձեալ հրամանադրաւ ի 23 Մայիսի 1873 ամի համ. 868՝ յաւելացան ի վերայ 300 ուրբեաց ևս 100 ու այն հիման վերայ, զի որովհետեւ ծխական ուսումնարանն տղայոց պահպանելու 400 ուրբիով վասն որոյ առ ի հաւասարել զարտօնութիւնս երկու ծխական ուսումնարանաց՝ վճռեց կոնսիստորիայն — տալ երկու ուսումնարանաց հաւասար մասն — 400 ու իւրաքանչիւրին:

2.) Մոզնոյ բոլոր ժողովրդականք և ժամաւորք Յուլիս ամսին 1874 ամի գրաւոր պարտաւորեցին ինձ առնել եկեղեցական բազում շինութիւն երկարի մի երեսանի տան ի պէտս օրիորդական ծխական դպրոցի: Համաձայն այս յանձնարարութեան ճարտարապետին կազմել տուի մակարդակ և նախահաշիւ և նոյն ժամայն ներկայացուցի վիճակային կոնսիստորիային իսկ

առ ի Սինօզն Սրբոյ Էջմիածնի Հետեւեցաւ հրաման Սինօզի 17 Ն Օգոստոսի նոյն ամի ի Առնսիստորիայն իսկ անտի հրամանադրուեցաւ ինձ 19 Օգոստոսի համ. 1671՝ ածել նոյն հրաման Սինօզի ի կատարումն ծախելով ի վերայ շինութեան 7906 ու 50 կ: Նախելով դպրոցի աշակերտահայ բազմութեան և տեղի անյարմարութեան, ես փոխանակ երկարկեսոյ մի երեսանի տան եկեղեցւոյ հիւսիսային կողմում՝ շինեցի ըստ նոր մակարդակի եռայարկ կիսով չափ մի և լիսանի և կիսով չափ երկու երեսանի տուն եկեղեցւոյ արեւելեան կողմում, և օրոք համար համաձայն ճարտարապետի նախահաշուոյն յաւելացան ծախք 4728 ուրբ. 75 կոպ. ընդ ամենը եղին ծախք դրամոց 9635 ու 25 կոպ. Ահա մեկանայ ստույգութիւնը Պ. Ե. Խանցի, որ գրէ թէ երեսփոխանը գաղանի յատակագիծ շինել տուեց և յանկարծ սկսեց խորտակել շինութիւնը և կառոյց մի երեսանի տուն, որ արժեցաւ 12000 ուրբ. Մի՞թէ կարելի է անդունել ծածուկ մի հաւատարմութիւն ժողովրդականաց, որ ստորագրեալ են մօտ 100 հոգիք, կամ մակարդակը որ կազմեալ է երկու անգամ ճարտարապետը Մի՞թէ կարելի է ասել յանկարծ խորտակել տուաւ այն երկար տարածութիւնը, որոյ քանդելը տեւեց համարեա մի ամիս: Այլ և գրէ թէ շինեցաւ երկարի տուն 12000 ուրբով. Մի՞թէ կամի Պ. յօդուածագրողը միւս կէս երեք յարկանի և երկու երեսանի տան իւր գրպանի մէջ թաղուցանել. կամ թէ ի՞նչ պատճառաւ փոխանակ 9635 ու 25 կոպ. անում է թէ ծախս եղւ 12000 ու և եթէ յաւելացնենք և հին մասալի գինը 1000 ուրբին, այնու ամենայնիւ չէ կարող բաղկանալ 12000 ու, այլ 10635 ու 25 կ: Այս տունը զինքանի մի հնոցների նորոգութեան ձմեռը շատ տաք է լինում իսկ ամառը խորեւ երկու երեսանի տուն հով: Արքան որ կամենայ Պ. Ե. Խանցը արտաւորել Գայիանեան ուսումնարանի շինութիւնն անկարելի է. որովհետեւ ակնյայտի երեւում է նորա արժանաւորութիւնը բոլոր տեսանկիւնը հիանում են նորա գեղեցկութեան, հաստատութեան և աժան շինութեան վերայ:

(Մնացեալն ի յետագայն)